МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ

Кваліфікаційна робота
бакалавра

КОНФЛІКТОГЕННІ НАСЛІДКИ ВІЙСЬКОВОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

Виконав: студент 4 курсу
групи 6.0543-смк-с2
спеціальності: 054 Соціологія
освітньо-професійної програми
«Соціологія»
С.А. Андрющенко

Керівник: доцент кафедри соціології, к.соц.н.,
О.В. Бондаренко

Рецензент: доцент кафедри соціології, доцент, к.філос.н.,
І.О. Кудінов

Запоріжжя – 2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет Соціології та управління
Кафедра Соціології
Рівень вищої освіти Бакалавр
Спеціальність 054 «Соціологія»
Освітня програма «Соціологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
В.О. Скворець _____
15 грудня 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Андрющенку Сергію Андрійовичу

1. Тема роботи (проекту) Конфліктогенні наслідки військової мобілізації: соціологічний підхід
Керівник роботи Бондаренко О.В., к.соц.н.
Затверджені наказом ЗНУ від 12 грудня 2025 року № 1795-с
2. Строк подання студентом роботи 10 червня 2025 р.
3. Вихідні дані до роботи 1. Білоус Л. М. Значення та завдання діяльності гуманітарних організацій. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. №3 (33). С. 794–803.; Возняк Г. В., Сороковий Д. О. Територіальні громади в умовах війни в україні: стан, особливості функціонування та розвитку. *Фінансовий простір*. 2025. № 1 (55). С. 20–36.; Сабадаш Н. В. Локалізація національної гуманітарної політики в умовах повномасштабної війни в Україні. *Влада та управління*. 2022. № 9. С. 95–104.; Хар О. Ю. Класифікація міжнародних неурядових організацій: ключові функціональні особливості. *Регіональні студії*, 2019. №.18. С.94–99.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): 1. Проаналізувати основні теоретичні підходи до вивчення військової мобілізації та соціальних конфліктів. 2. Уточнити та систематизувати понятійно-категоріальний апарат дослідження. 3. Обґрунтувати методологічні підходи до вивчення конфліктогенних наслідків військової мобілізації. 4. Дослідити специфіку військової мобілізаці. 5. Визначити основні види та особливості конфліктогенних наслідків військової мобілізації. 6. Розробити концептуальну модель дослідження конфліктогенних наслідків мобілізації. 7. Здійснити контент-аналіз медійної репрезентації військової мобілізації в соціальній мережі TikTok та онлайн-медіа «Українська правда» і «Дзеркало тижня». 8. Виявити особливості формування конфліктних наративів у цифровому інформаційному просторі. 9. Розробити практичні рекомендації щодо зниження конфліктогенних наслідків військової мобілізації.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

Таблиць – 1

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Бондаренко О.В., доцент кафедри соціології	05.01.26	05.01.26
Розділ 2	Бондаренко О.В., доцент кафедри соціології	10.02.26	10.02.26
Розділ 3	Бондаренко О.В., доцент кафедри соціології	07.04.26	07.04.26

7. Дата видачі завдання 15 грудня 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та формулювання теми роботи	Грудень 2025	*виконано*
2.	Опрацювання наукових джерел	Грудень 2025	*виконано*
3.	Робота над вступом	Січень 2026	*виконано*
4.	Робота над першим розділом	Січень 2026	*виконано*
5.	Робота над другим розділом	Лютий 2026	*виконано*
6.	Проведення соціологічного дослідження	Березень 2026	*виконано*
7.	Робота над третім розділом	Квітень 2026	*виконано*
8.	Робота над висновками	Травень 2026	*виконано*

Студент _____ С.А. Андрющенко

Керівник роботи (проекту) _____ О.В. Бондаренко

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Т.О. Ратушна

РЕФЕРАТ

Дипломна робота: складається зі 94 сторінок, 34 позицій у списку літератури, 1 таблиці, 4 додатків.

КОНФЛІКТОГЕННІ НАСЛІДКИ, ВІЙСЬКОВА МОБІЛІЗАЦІЯ, СОЦІАЛЬНА ПОЛЯРИЗАЦІЯ, СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ,

Мета наукового дослідження: теоретичний та практичний аналіз особливостей конфліктогенних наслідків військової мобілізації в сучасному українському суспільстві, виявленні чинників їх формування та розробленні практичних рекомендацій щодо зниження їх негативного впливу.

Об'єкт наукового дослідження: військова мобілізація.

Предмет наукового дослідження: конфліктогенні наслідки військової мобілізації.

Методи наукового дослідження: аналіз, синтез, індукції, дедукції, системно-структурний аналіз, порівняння, контент-аналіз.

Гіпотеза дослідження: конфліктогенні наслідки військової мобілізації визначаються не лише особливостями реалізації мобілізаційної політики, але й суспільним сприйняттям її справедливості, легітимності та способами медійної репрезентації.

Висновки: 1. Ефективність функціонування військової мобілізації визначається не тільки її організаційними та правовими механізмами, але й рівнем суспільної довіри, легітимності та сприйняттям громадянами принципів соціальної справедливості.

2. Забезпечення прозорості мобілізаційних процедур, поваги до людської гідності та відкритості державних інституцій є важливими умовами підвищення легітимності мобілізаційної політики та зниження її конфліктогенного потенціалу.

SUMMARY

The qualification thesis consists of 94 pages, 34 references, 1 table, and 4 appendices.

CONFLICT-GENERATING CONSEQUENCES, MILITARY MOBILIZATION, SOCIAL POLARIZATION, SOCIAL JUSTICE

The purpose of the research is to provide a theoretical and practical analysis of the peculiarities of the conflict-generating consequences of military mobilization in contemporary Ukrainian society, to identify the factors influencing their formation, and to develop practical recommendations aimed at reducing their negative impact.

The object of the research is military mobilization.

The subject of the research is the conflict-generating consequences of military mobilization.

Research methods are analysis, synthesis, induction, deduction, system-structural analysis, comparison, and content analysis.

The research hypothesis is based on the assumption that the conflict-generating consequences of military mobilization are determined not only by the specific features of the implementation of mobilization policy but also by public perceptions of its fairness, legitimacy, and the ways in which it is represented in the media.

Conclusions: 1. The effectiveness of military mobilization depends not only on its organizational and legal mechanisms but also on the level of public trust, legitimacy, and citizens' perceptions of the principles of social justice.

2. Ensuring the transparency of mobilization procedures, respect for human dignity, and openness of state institutions are important prerequisites for increasing the legitimacy of mobilization policy and reducing its conflict-generating potential.

ЗМІСТ

ВСТУП……..6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТОГЕННИХ НАСЛІДКІВ ВІЙСЬКОВОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ……..9
1. 1. Стан наукових дослідження конфліктогенних наслідків військової мобілізації…….9
1.2. Уточнення основних понять: «військова мобілізація», «конфліктогенні наслідки військової мобілізації», «соціальна напруженість», «ухилянт», «бусифікація»…….17
1.3. Методологічні підходи дослідження конфліктогенних наслідків військової мобілізації……...26
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТОГЕННИХ НАСЛІДКІВ ВІЙСЬКОВОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ…….35
2.1. Специфіка військової мобілізації в Україні……..35
2.2. Специфічні форми прояву конфліктогенних наслідків військової мобілізації……...43
2.3. Концептуальна модель дослідження конфліктогенних наслідків військової мобілізації……...54
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТОГЕННИХ НАСЛІДКІВ ВІЙСЬКОВОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ……63
3.1. Контент-аналіз як метод дослідження конфліктогенних наслідків військової мобілізації……...63
3.2. Результати контент-аналізу конфліктогенних наслідків військової мобілізації……...69
3.3 Рекомендації щодо зменшення конфліктогенних наслідків військової мобілізації……...77
ВИСНОВКИ……...58
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ……...61
ДОДАТКИ……..67

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну зумовило глибокі трансформації у функціонуванні українського суспільства та актуалізувало проблему військової мобілізації як одного з ключових механізмів забезпечення обороноздатності держави. В умовах війни мобілізація виступає не лише військово-організаційним або правовим процесом, але й важливим соціальним інститутом, який впливає на систему суспільних відносин, характер взаємодії між державою та громадянами, формування суспільної довіри, відчуття соціальної справедливості та легітимності державної політики.

Водночас реалізація мобілізаційних заходів супроводжується низкою суперечностей і конфліктів, що проявляються у формі соціальної напруженості, поляризації суспільства, недовіри до державних інституцій, поширення негативних соціальних наративів та конфліктних практик. Особливої актуальності зазначені процеси набувають у сучасному інформаційному просторі, де соціальні мережі та онлайн-медіа не лише відображають мобілізаційні процеси, але й активно впливають на формування суспільних настроїв та оцінок.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Теоретичні засади дослідження конфлікту та соціальних суперечностей були закладені у працях К. Маркса, М. Вебера, Г. Зіммеля, Л. Козера та Р. Дарендорфа. Проблеми функціонування державних інституцій, легітимності влади та соціальної довіри досліджували М. Вебер, Д. Норт, Е. Гідденс та інші вчені. Значний внесок у розвиток соціології війни та вивчення соціальних наслідків воєнних конфліктів зробили українські дослідники І. Рущенко, Є. Головаха, О. Злобіна, Л. Климанська та інші. Разом із тим проблема конфліктогенних наслідків військової мобілізації, особливо в

контексті її медійної репрезентації в цифровому середовищі, залишається недостатньо дослідженою та потребує подальшого соціологічного осмислення.

Проблемна ситуація дослідження полягає в існуванні суперечності між об'єктивною необхідністю військової мобілізації як механізму забезпечення національної безпеки та поширенням у суспільстві конфліктних наративів, недовіри до державних інституцій, сумнівів щодо справедливості мобілізаційної політики та легітимності окремих мобілізаційних практик.

Об'єктом дослідження є військова мобілізація як соціальний інститут сучасного українського суспільства.

Предметом дослідження виступають конфліктогенні наслідки військової мобілізації та особливості їх формування в сучасному медійному просторі.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей конфліктогенних наслідків військової мобілізації в сучасному українському суспільстві, виявленні чинників їх формування та розробленні практичних рекомендацій щодо зниження їх негативного впливу.

Для досягнення поставленої мети визначено такі *завдання дослідження*:

– проаналізувати основні теоретичні підходи до вивчення військової мобілізації та соціальних конфліктів;

– уточнити та систематизувати понятійно-категоріальний апарат дослідження;

– обґрунтувати методологічні підходи до вивчення конфліктогенних наслідків військової мобілізації;

– дослідити специфіку військової мобілізації;

– визначити основні види та особливості конфліктогенних наслідків військової мобілізації;

– розробити концептуальну модель дослідження конфліктогенних наслідків мобілізації;

– здійснити контент-аналіз медійної репрезентації військової мобілізації в соціальній мережі TikTok та онлайн-медіа «Українська правда» і «Дзеркало тижня»;

– виявити особливості формування конфліктних наративів у цифровому інформаційному просторі;

– розробити практичні рекомендації щодо зниження конфліктогенних наслідків військової мобілізації.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано комплекс загальнонаукових та спеціальних соціологічних методів дослідження. Теоретичний аналіз, узагальнення та систематизація застосовувалися для вивчення наукових підходів до дослідження військової мобілізації та соціальних конфліктів. Конфліктологічний, інституційний та дискурсивний підходи стали методологічною основою дослідження. Емпірична частина роботи реалізована за допомогою контент-аналізу матеріалів соціальної мережі TikTok та онлайн-медіа «Українська правда» і «Дзеркало тижня».

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що конфліктогенні наслідки військової мобілізації визначаються не лише особливостями реалізації мобілізаційної політики, але й суспільним сприйняттям її справедливості, легітимності та способами медійної репрезентації. Передбачається, що недостатній рівень довіри до державних інституцій, поширення конфліктних наративів у цифровому середовищі, сумніви щодо дотримання принципу соціальної справедливості та прав людини сприяють зростанню соціальної напруженості та поляризації суспільства. Водночас забезпечення легітимності мобілізаційної політики, відкритості державних інституцій, дотримання прав людини та принципу соціальної справедливості може сприяти зниженню конфліктогенного потенціалу мобілізації.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТОГЕННИХ НАСЛІДКІВ ВІЙСЬКОВОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ

1.1. Стан наукових досліджень конфліктогенних наслідків військової мобілізації

Теоретичні виміри конфліктогенних наслідківмобілізації потрібно розпочинати з загальної теорії конфлвкту. Проблематика соціального конфлікту належить до фундаментальних напрямів соціологічного знання. Конфлікти супроводжують розвиток суспільства на всіх історичних етапах, виступаючи як чинником соціальних змін, так і джерелом суспільної нестабільності.

Особливої актуальності ця проблематика набуває в умовах війни, коли суспільство стикається з необхідністю мобілізації людських, економічних та організаційних ресурсів для забезпечення обороноздатності держави. Військова мобілізація, будучи необхідним елементом функціонування держави в умовах воєнної загрози, водночас може породжувати різноманітні соціальні суперечності, напруження та конфлікти.

Саме тому аналіз конфліктогенних наслідків військової мобілізації потребує звернення до теоретичних напрацювань соціології конфлікту, соціології війни та сучасних досліджень мобілізаційних процесів. Однією з перших теоретичних концепцій, у межах якої конфлікт було осмислено як закономірний механізм суспільного розвитку, стала теорія К. Маркса [1]. В ній конфлікт розглядається як наслідок структурної нерівності та боротьби соціальних груп за доступ до ресурсів, влади й економічних благ. Марксистська традиція виходить із того, що суспільство не є гармонійною системою, а являє собою простір постійної взаємодії та суперництва між групами, інтереси яких не збігаються.

Подальший розвиток соціологічного аналізу конфлікту пов'язаний із працями М. Вебера [2], який запропонував інший підхід до пояснення

суперечностей у суспільстві. Якщо К. Маркс пов'язував конфлікти насамперед із економічною нерівністю, то М. Вебер акцентував увагу на проблемах влади, авторитету та легітимності державних інституцій.

У веберівській соціології [3] ключове значення має поняття легітимності влади. Ефективність діяльності державних інститутів залежить не лише від їхніх формальних повноважень, а й від того, наскільки громадяни визнають право цих інститутів ухвалювати обов'язкові для виконання рішення. Саме легітимність забезпечує добровільне підкорення встановленим правилам та підтримує стабільність суспільних відносин.

Вебер виділяв три типи легітимного панування: традиційне, харизматичне та раціонально-легальне. Для сучасних демократичних держав визначальним є саме раціонально-легальний тип влади, який ґрунтується на системі законів, формалізованих процедур та функціонуванні бюрократичних інституцій. Водночас ефективність такої системи значною мірою залежить від рівня суспільної довіри та переконаності громадян у справедливості прийнятих рішень.

У контексті дослідження конфліктогенних наслідків військової мобілізації веберівський підхід має особливу евристичну цінність. Він дозволяє аналізувати взаємодію громадян із державними інституціями, відповідальними за реалізацію мобілізаційної політики, насамперед територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки. Конфлікти, що виникають навколо діяльності цих інституцій, можуть бути пов'язані не лише з окремими управлінськими рішеннями, але й із рівнем суспільної довіри, сприйняттям законності дій влади та оцінкою справедливості мобілізаційної політики загалом.

Важливе місце у розвитку соціології конфлікту належить Г. Зіммелю [4], який одним із перших запропонував розглядати конфлікт не як виняткове чи деструктивне явище, а як природну форму соціальної взаємодії. На відміну від підходів, у яких конфлікт розглядається виключно як прояв соціальної дезорганізації, Г. Зіммель наголошував на його функціональному характері.

Конфлікти виникають унаслідок суперечностей між інтересами, цінностями або цілями соціальних акторів, однак вони не обов'язково призводять до руйнування соціальних зв'язків. Навпаки, конфлікт може сприяти зміцненню внутрішньої згуртованості групи, активізувати процеси комунікації та стимулювати вироблення нових форм взаємодії.

У контексті дослідження конфліктогенних наслідків військової мобілізації підхід Г. Зіммеля дозволяє розглядати конфлікти навколо мобілізаційної політики як закономірну форму взаємодії між різними соціальними групами. Умови війни створюють нові суспільні виклики, що можуть супроводжуватися як зростанням соціальної згуртованості, так і виникненням суперечностей щодо розподілу мобілізаційного навантаження, оцінки справедливості державної політики чи діяльності окремих інституцій. Таким чином, конфлікт виступає не лише індикатором суспільних проблем, але й важливим механізмом адаптації суспільства до кризових умов.

Подальший розвиток функціонального підходу до аналізу конфліктів пов'язаний із працями Л. Козера [5]. На відміну від традиційних уявлень про конфлікт як виключно негативне явище, Л. Козер доводив, що конфлікти можуть виконувати низку позитивних функцій як для окремих соціальних груп, так і для суспільства загалом.

Для дослідження конфліктогенних наслідків військової мобілізації концепція Л. Козера має важливе значення. Вона дозволяє розглядати конфлікти навколо мобілізації не лише як негативний наслідок воєнних процесів, але й як індикатор існуючих суперечностей у взаємодії держави та суспільства. Аналіз таких конфліктів створює можливість виявити проблемні аспекти мобілізаційної політики, оцінити рівень суспільної довіри до державних інституцій та визначити напрями вдосконалення механізмів реалізації військового обов'язку.

Отже, концепції Г. Зіммеля та Л. Козера суттєво розширюють можливості соціологічного аналізу конфліктогенних наслідків військової мобілізації. Вони

дозволяють розглядати конфлікт не лише як прояв соціальної напруженості чи кризи, але і як важливий механізм адаптації, інтеграції та трансформації суспільства в умовах війни.

Суттєвий внесок у розвиток сучасної соціології конфлікту здійснив Р. Дарендорф [6], який запропонував концепцію, що поєднує аналіз влади, соціальної структури та інституційних суперечностей. На відміну від марксистської традиції, де конфлікти пояснювалися переважно економічною нерівністю, Р. Дарендорф розглядав їх як закономірний наслідок нерівномірного розподілу влади та авторитету в соціальних інститутах.

Особливого значення концепція Р. Дарендорфа набуває для дослідження конфліктогенних наслідків військової мобілізації в сучасній Україні. Мобілізація як форма реалізації державної політики передбачає наявність інституцій, наділених владними повноваженнями, та громадян, щодо яких застосовуються відповідні правові норми й процедури. У цьому контексті територіальні центри комплектування та соціальної підтримки виступають інституційними акторами, які реалізують державну політику, тоді як громадяни є суб'єктами, на яких поширюється дія мобілізаційних механізмів.

Відповідно до теорії Р. Дарендорфа, конфлікти між громадянами та державними інституціями можуть виникати не лише внаслідок окремих управлінських помилок чи порушень законодавства, а й через сам факт існування асиметричних відносин влади та підпорядкування. Різне розуміння справедливості, неоднакове сприйняття мобілізаційних процедур, рівень довіри до державних інституцій та оцінка легітимності владних рішень можуть посилювати соціальну напруженість і сприяти формуванню конфліктних ситуацій. У цьому сенсі конфлікти навколо мобілізації є не лише індивідуальними реакціями окремих громадян, але й проявом глибших інституційних суперечностей, характерних для суспільства, що перебуває в умовах війни та масштабних соціальних трансформацій.

Отже, теорія Р. Дарендорфа є однією з найбільш релевантних для аналізу конфліктогенних наслідків військової мобілізації. Використання категорій влади, підпорядкування, інституційних суперечностей та соціальної напруженості дозволяє досліджувати конфлікти навколо мобілізації як складний соціальний процес, що виникає на перетині державної політики, діяльності інституцій та суспільних очікувань. Це створює важливе теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу медійних дискурсів мобілізації та особливостей їх репрезентації у сучасному інформаційному просторі.

Важливе місце у сучасній соціології держави та війни належить Ч. Тіллі, який досліджував взаємозв'язок між воєнними процесами, формуванням державних інститутів та мобілізацією суспільних ресурсів. Учений обґрунтовував тезу про те, що історично війна та державотворення були взаємопов'язаними процесами, а здатність держави мобілізовувати людські, економічні та організаційні ресурси є однією з ключових ознак її інституційної спроможності.

Відоме положення Ч. Тіллі «war made the state and the state made war» [7] відображає ідею про те, що саме необхідність ведення війни сприяла розвитку адміністративних структур, систем оподаткування, бюрократії та механізмів контролю над населенням. У сучасних умовах мобілізація виступає важливим інструментом реалізації державної політики безпеки та забезпечення обороноздатності країни. Однак ефективність цього інструменту значною мірою залежить від рівня суспільної довіри до держави та готовності громадян виконувати встановлені обов'язки.

Подальший розвиток соціологічного аналізу держави та війни пов'язаний із працями М. Манна [8], який запропонував концепцію інфраструктурної влади держави. Він розрізняє два типи державної влади: деспотичну та інфраструктурну. Деспотична влада ґрунтується переважно на примусі та здатності правлячих еліт нав'язувати власні рішення суспільству. Натомість

інфраструктурна влада характеризується здатністю держави організовувати соціальні процеси, координувати діяльність інституцій та забезпечувати співпрацю з громадянами. Саме інфраструктурна влада є визначальною для сучасних демократичних держав.

У контексті військової мобілізації концепція М. Манна дозволяє розглядати її як прояв інфраструктурної спроможності держави. Реалізація мобілізаційної політики потребує ефективної взаємодії між органами державної влади, військовими структурами та громадянами. Якщо така взаємодія базується на довірі, прозорості та зрозумілих правилах, мобілізація може здійснюватися з мінімальним рівнем соціальної напруженості. Натомість недостатній рівень довіри, неефективна комунікація або сприйняття мобілізаційних заходів як несправедливих можуть сприяти виникненню конфліктних ситуацій та посиленню суспільної поляризації.

Важливе значення для аналізу військової мобілізації мають також праці Е. Гідденса [9], який розглядав війну та військову організацію як невід'ємні складові розвитку модерних держав. Він наголошував, що сучасна держава характеризується високим рівнем адміністративної організації та здатністю контролювати значні людські й матеріальні ресурси. Військова сфера виступає одним із ключових елементів цієї системи, а мобілізація є механізмом забезпечення її функціонування.

Отже, концепції Ч. Тіллі, М. Манна та Е. Гідденса створюють важливе теоретичне підґрунтя для дослідження військової мобілізації як складного соціального інституту. Вони дозволяють розглядати мобілізацію не лише як правовий або військовий механізм, а як процес взаємодії держави та суспільства, ефективність якого залежить від рівня інституційної довіри, легітимності влади та здатності державних інститутів забезпечувати баланс між суспільними інтересами й правами громадян.

Особливого значення дослідження війни як соціального феномену набули в українській соціології після початку російської агресії проти України у 2014 році та особливо після повномасштабного вторгнення 2022 року. Саме це актуалізувало потребу в осмисленні нових соціальних процесів, пов'язаних із трансформацією державних інститутів, зміною суспільних настроїв, зростанням ролі громадянської активності, мобілізаційними практиками та формуванням нових ліній соціальної напруженості. У цьому контексті поступово формується українська соціологія війни як напрям досліджень, орієнтований на аналіз суспільства в умовах воєнного конфлікту.

Одним із провідних представників цього напряму є І. Рущенко [10], який обґрунтовує необхідність розвитку соціології війни як спеціалізованої галузі соціологічного знання. У його підході війна розглядається не лише як військово-політичне явище, а як комплексний соціальний процес, що охоплює всі сфери суспільного життя. Вона змінює структуру соціальних відносин, трансформує систему цінностей, впливає на соціальну згуртованість, рівень довіри до інституцій та моделі поведінки населення. Для теми військової мобілізації такий підхід є особливо важливим, оскільки дозволяє розглядати мобілізаційні процеси як складову ширших соціальних змін, спричинених війною.

Важливий внесок у становлення української соціології війни зробила С. Хобта [11]. У її працях соціологія війни розглядається як окремий напрям дослідження соціальних наслідків воєнних конфліктів, функціонування суспільства в умовах небезпеки та трансформації соціальних інститутів під впливом воєнних подій. Такий підхід дозволяє аналізувати військову мобілізацію не лише як правовий або адміністративний процес, а як явище, що безпосередньо впливає на повсякденне життя громадян, соціальні очікування, рівень довіри до держави та характер взаємодії між владою і суспільством.

Вагомими для розуміння соціальних наслідків війни є також праці Т. Лапан [12], у яких наголошується на необхідності соціологічного осмислення

російсько-української війни як чинника глибоких суспільних трансформацій. Війна впливає на колективну ідентичність, соціальну згуртованість, інституційну довіру та взаємодію між різними соціальними групами. У контексті мобілізації це означає, що ставлення громадян до військового обов'язку, діяльності ТЦК, справедливості мобілізаційної політики та ролі держави формується не лише правовими нормами, але й ширшим соціальним досвідом війни.

Для безпосереднього аналізу конфліктогенних наслідків військової мобілізації важливими є також праці українських соціологів, присвячені соціальній напруженості, суспільній довірі, легітимності державних інституцій та трансформації соціальних відносин в умовах війни. У цьому контексті особливе значення мають напрацювання О. Злобіної, Є. Головахи та Л. Климанської.

О. Злобіна [13] розглядає соціальну напруженість як специфічний стан суспільства, що виникає внаслідок накопичення суперечностей, невизначеності, кризових очікувань і зростання недовіри до соціальних інститутів. Для аналізу мобілізації ця концепція є надзвичайно важливою, оскільки дає змогу пояснити, чому страх, тривожність, відчуття несправедливості або недовіра до процедур можуть поступово перетворюватися на конфліктні настрої та протестні реакції.

Праці Є. Головахи [14] дозволяють поглибити аналіз інституційного виміру мобілізаційних конфліктів. Проблеми довіри, легітимності влади та соціальної згуртованості є ключовими для розуміння того, як суспільство сприймає складні управлінські рішення в умовах війни. Якщо громадяни визнають дії держави законними, прозорими й справедливими, рівень конфліктності може знижуватися. Натомість дефіцит довіри до державних інституцій здатний сприяти поширенню ухильницьких практик, негативному ставленню до діяльності ТЦК та делегітимації мобілізаційної політики.

Окремий вимір проблеми розкриває Л. Климанська [15], яка аналізує трансформаційні процеси як чинник зміни соціальних ролей, статусів і моделей

поведінки населення. Військова мобілізація впливає на структуру зайнятості, сімейні відносини, гендерні ролі, громадянські обов'язки та очікування щодо участі громадян у захисті держави. Отже, напрацювання О. Злобіної, Є. Головахи та Л. Климанської суттєво розширюють можливості соціологічного аналізу військової мобілізації. Вони дозволяють розглядати конфлікти навколо мобілізації не лише як реакцію на окремі управлінські рішення, а як результат взаємодії соціальної напруженості, інституційної довіри, легітимності державної політики та глибоких соціальних трансформацій, що відбуваються в українському суспільстві в умовах війни.

Особливої актуальності набуває вивчення того, як мобілізаційні процеси репрезентуються у сучасному інформаційному просторі. Цифрові платформи, соціальні мережі та онлайн-медіа не лише відображають суспільні настрої, але й беруть участь у формуванні образів ТЦК, «ухилянта», «справедливої» чи «несправедливої» мобілізації. Саме тому подальший аналіз конфліктогенних наслідків військової мобілізації потребує звернення до медійного дискурсу, що буде реалізовано в емпіричній частині дослідження через контент-аналіз матеріалів TikTok, «Української правди» та «Дзеркала тижня».

Зазначимо, що на сьогодні в контексті конфліктогенних наслідків мобілізації, є певна соціологічна лакуна. Для цього є багато, як об'єктивних, так і суб'єктивних причин. Саме для її заповнення нам потрібно уточнити основні поняття дослідження, що буде зроблено в наступному підрозділі..

1.2 Уточнення основних понять: «військова мобілізація», «конфліктогенні наслідки військової мобілізації», «соціальна напруженість», «ухилянт», «бусифікація»

Подальшим нашим кроком є уточнення основних понять. Починаємо з поняття військової мобілізації. Військова мобілізація традиційно розглядається як один із найважливіших механізмів забезпечення обороноздатності держави в

умовах воєнної загрози. У нормативно-правовому [16] розумінні мобілізація визначається як комплекс заходів, спрямованих на планомірне переведення органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, економіки та Збройних Сил на функціонування в умовах особливого періоду, а також на доукомплектування військових формувань особовим складом, технікою та матеріальними ресурсами.

Разом із тим соціологічний аналіз військової мобілізації не обмежується її правовим трактуванням. У сучасній соціології мобілізація розглядається як складний соціальний інститут, який регулює взаємодію між державою та суспільством в умовах війни. У працях Ч. Тіллі [7] мобілізація постає як важливий елемент процесу державотворення та механізм концентрації людських і матеріальних ресурсів, необхідних для ведення війни. Дослідник обґрунтовував, що саме потреби воєнного часу історично сприяли формуванню сучасних державних інститутів, системи управління та механізмів суспільного контролю.

Подібний підхід розвиває М. Манн [8], який розглядає мобілізаційні процеси як прояв інфраструктурної влади держави. На його думку, ефективність держави визначається не лише здатністю застосовувати примус, а й можливістю координувати діяльність суспільства, забезпечувати виконання суспільно важливих рішень та підтримувати довіру громадян до державних інституцій. У цьому контексті мобілізація виступає показником інституційної спроможності держави та рівня її взаємодії із суспільством.

Важливий внесок у розуміння мобілізації як соціального процесу зробив також Е. Гідденс [9]. У його концепції війна та військова організація розглядаються як невід'ємні складові розвитку модерної держави, що суттєво впливають на соціальні відносини, повсякденні практики та систему суспільних цінностей. Мобілізація в цьому випадку постає не лише як адміністративна процедура, а як соціальний процес, який супроводжується трансформацією

соціальних ролей, зміною моделей поведінки та переглядом взаємовідносин між громадянами і державою.

У сучасних українських дослідженнях військова мобілізація також розглядається як чинник масштабних соціальних трансформацій. Вона впливає на структуру зайнятості населення, сімейні відносини, громадянську активність, рівень довіри до державних інституцій та суспільні настрої. В умовах повномасштабної війни мобілізація виходить за межі військової сфери та стає важливим елементом суспільного життя, який безпосередньо впливає на характер взаємодії держави й громадян.

Таким чином, у межах даного дослідження військова мобілізація розглядається як соціальний інститут і водночас соціальний процес, що регулює взаємодію між державою та суспільством в умовах війни, супроводжується зміною соціальних ролей і статусів та може виступати джерелом нових соціальних суперечностей і конфліктів. Саме такий підхід дозволяє аналізувати мобілізацію не лише як правовий чи військовий механізм, але й як важливий об'єкт соціологічного дослідження

Центральною категорією даного дослідження є поняття конфліктогенних наслідків військової мобілізації. Незважаючи на широке використання термінів «конфліктогенність» та «конфліктогенний фактор» у соціології, політології та конфліктології, єдиного загальновизнаного визначення конфліктогенних наслідків військової мобілізації у сучасній науковій літературі не сформовано. Це зумовлено складністю самого явища, яке поєднує інституційні, соціально-психологічні, поведінкові та інформаційно-комунікативні аспекти.

У загальному розумінні конфліктогенність розглядається як властивість соціальних процесів або явищ створювати передумови для виникнення конфліктів, посилювати соціальну напруженість та актуалізувати суперечності між окремими індивідами, соціальними групами чи інституціями. У цьому контексті військова мобілізація, яка передбачає перерозподіл соціальних ролей,

зміну повсякденних практик та реалізацію державою владних повноважень, потенційно може виступати джерелом різноманітних конфліктних ситуацій.

Теоретичним підґрунтям такого підходу виступають насамперед конфліктологічні концепції Р. Дарендорфа [6], який розглядав конфлікт як закономірний наслідок нерівномірного розподілу влади та відносин підпорядкування. У межах його теорії конфлікти виникають у тих соціальних інститутах, де існує асиметрія владних повноважень та відмінності в інтересах учасників соціальної взаємодії.

Важливе значення для розуміння конфліктогенних наслідків мобілізації мають також концепції соціальної напруженості та інституційної довіри, розроблені українськими соціологами, зокрема О. Злобіною [13] та Є. Головахою [14]. Їхні дослідження показують, що кризові суспільні процеси можуть супроводжуватися зростанням тривожності, невизначеності, недовіри до державних інституцій та посиленням поляризації громадської думки. У таких умовах навіть необхідні державні рішення можуть сприйматися неоднозначно та ставати предметом суспільних суперечностей.

У межах даного дослідження під конфліктогенними наслідками військової мобілізації пропонується розуміти комплекс соціально-психологічних, поведінкових та інформаційно-комунікативних процесів і явищ, що виникають у результаті реалізації мобілізаційної політики та сприяють зростанню соціальної напруженості, інституційної недовіри, соціальної поляризації й конфліктів між громадянами, соціальними групами та представниками державних інституцій.

Запропоноване визначення дозволяє розглядати конфліктогенні наслідки не як окремі випадки конфліктної взаємодії, а як комплексну характеристику соціального впливу військової мобілізації на суспільство. Такий підхід створює методологічне підґрунтя для подальшого аналізу соціальної напруженості, поляризації, медійних дискурсів мобілізації та нових соціальних феноменів, які виникли в українському суспільстві в умовах повномасштабної війни.

Однією з ключових категорій даного дослідження є соціальна напруженість, оскільки саме вона виступає важливою передумовою виникнення конфліктів у суспільстві. У соціологічній літературі соціальна напруженість розглядається як особливий стан суспільства або окремих соціальних груп, що характеризується підвищеним рівнем тривожності, невдоволення, недовіри до соціальних інститутів, відчуттям невизначеності та готовністю до конфліктної поведінки.

У сучасній українській соціології вагомий внесок у розробку цієї проблематики зробила О. Злобіна. Дослідниця розглядає соціальну напруженість як атрибутивну характеристику кризових суспільств, що виникає в умовах нестабільності, невизначеності та руйнування звичних механізмів соціальної взаємодії. На її думку, соціальна напруженість не завжди призводить до відкритих конфліктів, однак створює сприятливе середовище для їх виникнення та поширення. Вона може проявлятися через зростання соціальних страхів, поширення протестних настроїв, підвищення рівня недовіри до влади та посилення поляризації громадської думки.

Важливим доповненням до цього підходу є праці Є. Головахи, присвячені проблемам суспільної довіри, легітимності соціальних інститутів та соціального самопочуття населення. Дослідник наголошує, що рівень довіри до державних інституцій є одним із ключових чинників суспільної стабільності. Зниження інституційної довіри, відчуття несправедливості або невизначеності можуть посилювати соціальну напруженість та сприяти виникненню конфліктних ситуацій. Особливої актуальності ці процеси набувають у періоди масштабних соціальних змін, до яких належать війна та пов'язані з нею мобілізаційні процеси.

У контексті військової мобілізації соціальна напруженість пов'язана насамперед із невизначеністю майбутнього, побоюваннями щодо проходження військової служби, ризиками для життя та здоров'я, зміною звичних життєвих стратегій, а також із суспільною оцінкою діяльності державних інституцій,

відповідальних за реалізацію мобілізаційної політики. Додатковим чинником її посилення виступає інформаційне середовище, у якому активно обговорюються питання мобілізації, діяльності територіальних центрів комплектування, справедливості мобілізаційних процедур та виконання громадянами військового обов'язку.

У сучасних умовах цифровізації суспільства соціальна напруженість дедалі частіше проявляється не лише в безпосередній соціальній взаємодії, але й у медійному просторі. Соціальні мережі та онлайн-медіа стають середовищем поширення емоційно забарвлених оцінок, конфліктних наративів та суперечливих інтерпретацій мобілізаційних процесів. Унаслідок цього інформаційно-комунікативний вимір соціальної напруженості набуває самостійного значення і потребує окремого соціологічного аналізу.

Таким чином, у межах даного дослідження соціальна напруженість розглядається як стан суспільства або окремих соціальних груп, що характеризується підвищеним рівнем тривожності, невизначеності, недовіри до соціальних інститутів та готовністю до конфліктної поведінки, який формується під впливом мобілізаційних процесів і може виступати передумовою виникнення конфліктогенних наслідків військової мобілізації. Саме тому аналіз соціальної напруженості є необхідною умовою дослідження конфліктів, що виникають у взаємодії між державою та суспільством в умовах війни.

У сучасних суспільствах поляризаційні процеси можуть формуватися під впливом економічних, політичних, культурних та інформаційних чинників. Особливої інтенсивності вони набувають у періоди суспільних криз, коли зростає невизначеність, посилюється конкуренція за ресурси та виникають суперечності щодо шляхів подолання кризових явищ. Війна належить до тих соціальних процесів, які здатні суттєво трансформувати структуру суспільних відносин і сприяти формуванню нових ліній соціального розмежування.

Соціальна поляризація у сфері мобілізації проявляється через виникнення символічних протиставлень між різними соціальними групами. Найбільш поширеними є дихотомії «військові – цивільні», «мобілізовані – немобілізовані», «патріоти – ухилянти», «громадяни – ТЦК». Подібні протиставлення не лише відображають існуючі суспільні суперечності, але й можуть посилювати їх, формуючи стійкі соціальні стереотипи та взаємну недовіру між окремими групами населення.

Важливо зазначити, що в сучасних умовах соціальна поляризація формується не лише через безпосередню соціальну взаємодію, але й під впливом медійного середовища та цифрових комунікацій [16]. Соціальні мережі, онлайн-медіа та цифрові платформи створюють умови для швидкого поширення емоційно забарвлених повідомлень, конфліктних наративів та спрощених моделей інтерпретації складних соціальних процесів. Унаслідок цього мобілізація може сприйматися не лише як державна політика у сфері оборони, але й як символічне поле суспільного протистояння, у межах якого формуються протилежні позиції та оцінки.

Таким чином, соціальна поляризація виступає одним із важливих механізмів формування конфліктогенних наслідків військової мобілізації. Її дослідження дозволяє глибше зрозуміти причини виникнення суспільних суперечностей та особливості репрезентації мобілізаційних процесів у сучасному медійному просторі.

Одним із найбільш дискусійних понять, пов'язаних із військовою мобілізацією, є поняття «ухилянт». Варто зазначити, що цей термін не має офіційного юридичного статусу та відсутній у чинному законодавстві України [17; 18]. У нормативно-правових актах використовуються поняття «ухилення від військового обов'язку» або «ухилення від призову на військову службу під час мобілізації». Водночас у суспільному та медійному дискурсі

поняття «ухилянт» набуло широкого поширення і стало одним із ключових елементів публічних дискусій щодо мобілізації.

У повсякденному спілкуванні та засобах масової інформації термін «ухилянт» використовується для позначення осіб, які свідомо уникають виконання військового обов'язку. Проте з соціологічної точки зору це поняття не обмежується описом певної поведінки. Воно виступає соціальним конструктом, який формується у процесі суспільної взаємодії та супроводжується моральною оцінкою особи, її вчинків і громадянської позиції.

Подібний підхід узгоджується з концепцією стигматизації, розробленою І. Гофманом. Дослідник наголошував, що окремі соціальні характеристики або моделі поведінки можуть ставати підставою для формування негативних соціальних ярликів, які впливають на статус людини та її сприйняття іншими членами суспільства [19]. У цьому контексті поняття «ухилянт» може розглядатися як стигматизуюче означення, що використовується для моральної оцінки поведінки громадян у сфері виконання військового обов'язку.

В умовах російсько-української війни поняття «ухилянт» набуває додаткового символічного значення. Воно використовується в медіа, соціальних мережах та повсякденній комунікації як маркер ставлення до мобілізації, громадянського обов'язку та участі у захисті держави. У результаті формується символічне протиставлення між різними групами населення, зокрема між тими, хто виконує військовий обов'язок, і тими, кого суспільство сприймає як таких, що його уникають. Подібні протиставлення можуть посилювати соціальну поляризацію та сприяти виникненню конфліктних наративів у суспільному просторі.

Таким чином, у межах даного дослідження поняття «ухилянт» розглядається не як юридична категорія, а як соціальний конструкт і стигматизуючий ярлик, що формується у суспільному та медійному дискурсі й впливає на процеси соціальної поляризації, інституційної довіри та конфліктності

у сфері військової мобілізації. Саме тому аналіз цього поняття є важливим для дослідження конфліктогенних наслідків мобілізаційної політики в сучасному українському суспільстві.

Після початку повномасштабної російсько-української війни в українському суспільному дискурсі набув поширення новий термін – «бусифікація» [20]. Це поняття не має офіційного юридичного статусу та відсутнє в нормативно-правових актах України. Водночас воно активно використовується в медіа, соціальних мережах та повсякденній комунікації для позначення випадків примусового доставлення військовозобов'язаних до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки або ситуацій, які суспільство сприймає як такі.

З соціологічної точки зору поняття «бусифікація» становить інтерес насамперед як елемент суспільного та медійного дискурсу. Воно виникло не в науковому чи правовому середовищі, а сформувалося у процесі масової комунікації як реакція на окремі події, пов'язані з реалізацією мобілізаційної політики. Унаслідок цього термін набув символічного значення і став одним із найбільш емоційно забарвлених понять, що використовуються для опису взаємодії між громадянами та державними інституціями у сфері мобілізації.

Соціологічний інтерес до цього феномену пояснюється тим, що «бусифікація» виступає своєрідним соціальним символом конфліктності мобілізаційних процесів. Незалежно від правової оцінки конкретних ситуацій, саме медійні репрезентації цього явища впливають на формування суспільних уявлень про діяльність територіальних центрів комплектування, легітимність мобілізаційної політики та характер взаємодії між державою і громадянами. У цьому сенсі «бусифікацію» доцільно розглядати як приклад соціально сконструйованого явища, значення якого визначається не лише реальними подіями, але й способами їх інтерпретації у публічному просторі.

У межах даного дослідження поняття «бусифікація» розглядається як новий соціальний та медійний феномен, що виник у суспільному дискурсі в умовах російсько-української війни та використовується для позначення конфліктних аспектів мобілізаційної політики, впливаючи на формування суспільних уявлень про діяльність державних інституцій і характер взаємодії між державою та громадянами.

Таким чином, «бусифікація» є не лише новим мовним конструктом, але й важливою соціологічною категорією, яка відображає особливості суспільного сприйняття мобілізації в умовах війни. Її аналіз дозволяє глибше зрозуміти механізми формування конфліктних наративів, роль медіа у поширенні соціальних оцінок та специфіку взаємодії між державою і суспільством у кризових умовах.

Таким чином, уточнення та систематизація основних понять дослідження створюють необхідне теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу конфліктогенних наслідків військової мобілізації. Запропонований понятійний апарат дозволяє комплексно дослідити взаємозв'язок між мобілізаційною політикою, соціальною напруженістю, поляризацією та медійними процесами, а також слугує основою для розробки методології дослідження й подальшого аналізу репрезентації мобілізації у сучасному інформаційному просторі.

1.3. Методологічні підходи дослідження конфліктогенних наслідків військової мобілізації

Для дослідження кофліктогенних наслідків військової мобілізації нам потрібно визначити головні методологічні підходи, які дозволять нам розкрити дану тему. Одним із базових методологічних підходів, який потрібно використати для дослідження конфліктогенних наслідків військової мобілізації, є конфліктологічний підхід, який сформувався в межах класичної та сучасної соціологічної традиції. Його теоретичне підґрунтя становлять праці К. Маркса,

Г. Зіммеля, Л. Козера та Р. Дарендорфа, які розглядали конфлікт як невід'ємний елемент суспільного розвитку та важливий механізм соціальних змін.

У межах конфліктологічного підходу суспільство розглядається не як повністю інтегрована система, а як сукупність соціальних груп, інтереси яких можуть вступати у суперечність. К. Маркс пов'язував виникнення конфліктів із нерівномірним розподілом ресурсів та протилежністю інтересів між соціальними групами. Г. Зіммель наголошував, що конфлікт є природною формою соціальної взаємодії та виконує не лише деструктивні, а й інтегративні функції. Л. Козер розвинув цю ідею, доводячи, що конфлікти сприяють адаптації соціальної системи до нових умов та виявленню прихованих суперечностей. Особливого значення для даного дослідження набуває концепція Р. Дарендорфа, який розглядав конфлікти як закономірний наслідок нерівномірного розподілу влади та відносин панування і підпорядкування в суспільстві.

Застосування конфліктологічного підходу дозволяє розглядати військову мобілізацію не лише як інструмент забезпечення обороноздатності держави, а як складний соціальний процес, що супроводжується виникненням суперечностей між різними соціальними акторами [21]. У контексті російсько-української війни мобілізація торкається інтересів значної частини населення, впливає на соціальні статуси, життєві стратегії та повсякденні практики громадян, що створює передумови для формування конфліктних ситуацій.

У межах даного підходу особливу увагу доцільно приділити аналізу конфліктів між громадянами та територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки як інституціями, що безпосередньо реалізують мобілізаційну політику держави. Важливим предметом аналізу також виступають суперечності між мобілізованими та немобілізованими громадянами, дискусії щодо справедливості розподілу мобілізаційного навантаження, а також протестні настрої, що виникають у відповідь на окремі практики реалізації мобілізаційної політики.

Конфліктологічний підхід дозволяє інтерпретувати конфліктогенні наслідки військової мобілізації як результат взаємодії об'єктивних соціальних суперечностей і суб'єктивного сприйняття громадянами діяльності державних інституцій. Саме тому він виступає базовим методологічним підходом даного дослідження, оскільки забезпечує можливість комплексного аналізу причин, форм прояву та соціальних наслідків конфліктів, що виникають у процесі реалізації мобілізаційної політики в сучасному українському суспільстві.

Важливе місце в методології дослідження конфліктогенних наслідків військової мобілізації посідає інституційний підхід, який дозволяє аналізувати мобілізаційні процеси через призму функціонування державних інститутів, формальних правил і механізмів соціального регулювання. Теоретичне підґрунтя даного підходу становлять праці Д. Норта, М. Вебера та представників сучасного неоінституціоналізму [22].

Особливого значення для даного дослідження набуває концепція Д. Норта, який визначав інститути як «правила гри» в суспільстві, що регулюють поведінку людей та структурують соціальну взаємодію. На думку вченого, інститути являють собою сукупність формальних норм, законів, процедур та неформальних правил, які визначають межі допустимої поведінки соціальних акторів. Саме інститути забезпечують передбачуваність суспільних відносин і сприяють зменшенню невизначеності у взаємодії між громадянами та державою.

У контексті військової мобілізації інституційний підхід дозволяє розглядати мобілізацію як систему формалізованих норм і процедур, реалізація яких здійснюється через відповідні державні інституції. До таких інституцій належать територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, Збройні Сили України, органи державної влади та нормативно-правові механізми регулювання мобілізаційних процесів. Ефективність функціонування цих інститутів значною мірою залежить від рівня суспільної довіри, сприйняття їхньої легітимності та готовності громадян дотримуватися встановлених правил.

З позицій Д. Норта конфлікти можуть виникати у випадках, коли формальні правила не узгоджуються з суспільними очікуваннями або коли інститути не забезпечують належного рівня справедливості та передбачуваності. Саме тому для дослідження конфліктогенних наслідків військової мобілізації особливого значення набуває аналіз ставлення населення до діяльності ТЦК, оцінка справедливості мобілізаційних процедур та рівня довіри до державних органів. У цьому випадку конфлікти можуть розглядатися як наслідок дисбалансу між інституційними вимогами держави та очікуваннями громадян щодо способів реалізації мобілізаційної політики.

Додаткового значення набувають положення М. Вебера щодо легітимності влади та раціонально-легального типу панування. Вебер підкреслював, що ефективність діяльності державних інституцій залежить від суспільного визнання їхнього права ухвалювати обов'язкові для виконання рішення. У зв'язку з цим рівень підтримки або неприйняття мобілізаційних заходів значною мірою визначається тим, наскільки громадяни сприймають діяльність відповідних інституцій як законну, справедливу та таку, що відповідає суспільним інтересам.

Таким чином, інституційний підхід дозволяє досліджувати конфліктогенні наслідки військової мобілізації через аналіз діяльності державних інститутів, особливостей функціонування нормативно-правових механізмів мобілізації, рівня суспільної довіри та легітимності владних рішень. Застосування цього підходу створює можливість виявити інституційні чинники виникнення конфліктів між громадянами та державою в умовах реалізації мобілізаційної політики.

Важливе місце в методології дослідження конфліктогенних наслідків військової мобілізації посідає підхід соціальної напруженості, який дозволяє аналізувати соціально-психологічні та поведінкові реакції населення на суспільні зміни, кризові явища та діяльність державних інституцій. Теоретичне підґрунтя цього підходу становлять праці українських соціологів Олени Злобіної та Євгена

Головахи, присвячені дослідженню соціальної нестабільності, суспільної довіри, соціального самопочуття населення та адаптації суспільства до кризових умов.

У працях О. Злобіної соціальна напруженість розглядається як особливий стан суспільства, що виникає внаслідок накопичення соціальних суперечностей, невизначеності та порушення звичних механізмів соціальної взаємодії. Суттєвий внесок у розвиток даного підходу зробив Євген Головаха, який досліджував проблеми суспільної довіри, соціального самопочуття та адаптації населення до масштабних соціальних трансформацій.

Застосування підходу соціальної напруженості дозволяє розглядати військову мобілізацію як один із чинників формування специфічних соціальних переживань та емоційних реакцій населення. До таких реакцій належать страх мобілізації, тривожність щодо власного майбутнього, побоювання за життя та здоров'я, невизначеність життєвих перспектив, а також недовіра до окремих аспектів діяльності державних інституцій. Саме через ці механізми соціальна напруженість може трансформуватися у протестні настрої, конфліктні практики або негативне ставлення до суб'єктів реалізації мобілізаційної політики.

Особливу евристичну цінність даний підхід має для аналізу результатів контент-аналізу медійних матеріалів і соціальних мереж. Він дозволяє пояснювати поширення емоційно забарвлених повідомлень, домінування тем страху та несправедливості, формування негативного образу окремих державних інституцій, а також виникнення панічних і протестних настроїв у цифровому середовищі. У контексті даного дослідження підхід соціальної напруженості створює можливість розглядати конфліктогенні наслідки військової мобілізації не лише як результат інституційних чи правових суперечностей, а і як наслідок складних соціально-психологічних процесів, що відбуваються в українському суспільстві в умовах війни.

Таким чином, підхід соціальної напруженості дозволяє комплексно досліджувати взаємозв'язок між мобілізаційною політикою, суспільними

настроями та конфліктними проявами. Його використання забезпечує можливість виявлення прихованих соціальних процесів, які передують відкритим конфліктам і значною мірою визначають характер суспільного сприйняття військової мобілізації.

Важливе місце у методології дослідження конфліктогенних наслідків військової мобілізації займає соціально-конструктивістський підхід, теоретичні засади якого були розроблені П. Бергером та Т. Лукманом [23]. На відміну від підходів, що акцентують увагу переважно на об'єктивних характеристиках соціальних процесів, соціальний конструктивізм виходить із того, що суспільна реальність формується в процесі соціальної взаємодії, комунікації та інтерпретації соціальними акторами навколишнього світу.

У межах цього підходу військова мобілізація розглядається не лише як сукупність правових норм, організаційних процедур або управлінських рішень, але й як соціальне явище, яке набуває різних значень у процесі суспільного осмислення. Ставлення до мобілізації формується під впливом особистого досвіду, міжособистісної комунікації, медійного середовища, соціальних мереж та домінуючих суспільних наративів. Унаслідок цього різні соціальні групи можуть по-різному інтерпретувати одні й ті самі мобілізаційні процеси, надаючи їм власних смислів та оцінок.

Соціально-конструктивістський підхід має особливе значення для даного дослідження, оскільки дозволяє аналізувати не лише реальні мобілізаційні процеси, але й способи їх суспільного осмислення, інтерпретації та репрезентації в інформаційному просторі. У сучасних умовах саме медіа та цифрові комунікації значною мірою визначають, які аспекти мобілізації стають предметом суспільної уваги, які оцінки домінують у публічному просторі та які соціальні образи формуються навколо окремих учасників мобілізаційних процесів.

Особливого значення цей підхід набуває для аналізу понять, які активно функціонують у сучасному українському суспільному дискурсі, але не мають

чіткого юридичного або наукового визначення. До таких понять належать «ухилянт», «бусифікація», «силова мобілізація», «справедлива мобілізація» та інші категорії, що стали складовими суспільних дискусій навколо мобілізаційної політики. У цьому випадку соціальний конструктивізм дозволяє досліджувати не стільки відповідність цих понять об'єктивній реальності, скільки механізми їх формування, поширення та впливу на суспільні настрої.

Таким чином, соціально-конструктивістський підхід дозволяє досліджувати конфліктогенні наслідки військової мобілізації не лише як результат об'єктивних соціальних процесів, але й як наслідок особливостей їх суспільної інтерпретації та медійної репрезентації. У поєднанні з конфліктологічним, інституційним підходами та підходом соціальної напруженості він створює можливість комплексного аналізу механізмів формування конфліктів у сфері мобілізації та особливостей їх сприйняття в сучасному українському суспільстві.

Наступним методологічним підходом, який використовується в даному дослідженні, є дискурсивний підхід. Його застосування зумовлене необхідністю аналізу того, яким чином військова мобілізація репрезентується в інформаційному просторі та як навколо неї формуються суспільні уявлення, оцінки й конфліктні наративи. У межах даного підходу увага зосереджується не лише на реальних соціальних процесах, але й на способах їхнього опису, інтерпретації та осмислення в медіа й суспільній свідомості.

Теоретичне підґрунтя дискурсивного підходу становлять праці М. Фуко [24] та Т. ван Дейк [25]. У концепції М. Фуко дискурс розглядається не просто як сукупність текстів або висловлювань, а як система знань, смислів і практик, що визначає способи сприйняття соціальної реальності та відтворює відносини влади. Дослідник наголошував, що влада реалізується не лише через політичні чи правові механізми, але й через виробництво знань і формування домінуючих інтерпретацій суспільних явищ. У цьому контексті дискурс виступає

важливим інструментом впливу на суспільну свідомість, оскільки визначає, які проблеми визнаються суспільно значущими, які інтерпретації вважаються легітимними та які позиції отримують суспільне схвалення.

Подальший розвиток дискурсивного підходу пов'язаний із працями Т. ван Дейка, який розглядав медійний дискурс як один із ключових механізмів конструювання соціальної реальності. На його думку, засоби масової інформації не лише відображають події, але й активно впливають на формування громадської думки через відбір тем, способи подання інформації, використання певних мовних конструкцій та акцентування уваги на окремих аспектах соціальних процесів. Саме тому аналіз медійних повідомлень дозволяє виявити домінуючі суспільні наративи, оцінки та форми інтерпретації соціальних явищ.

У межах даного дослідження дискурсивний підхід має особливе значення, оскільки дозволяє аналізувати не лише фактичні аспекти військової мобілізації, але й те, як у суспільстві формується уявлення про справедливість мобілізаційної політики, діяльність державних інституцій, громадянський обов'язок та відповідальність. Важливим є не лише те, що саме повідомляють медіа про мобілізацію, але й те, які смисли та оцінки закладаються у ці повідомлення, які емоції вони викликають і як впливають на ставлення громадян до мобілізаційних процесів.

Застосування дискурсивного підходу є особливо важливим для інтерпретації результатів емпіричного дослідження. Саме через його призму можна пояснити відмінності у способах репрезентації мобілізаційної тематики в різних типах медіа. Зокрема, матеріали TikTok характеризуються переважанням емоційно насиченого та конфліктного дискурсу, у якому значна увага приділяється персональним переживанням, конфліктним ситуаціям та оцінкам діяльності ТЦК. Натомість матеріали «Української правди» частіше формують проблемно-аналітичний дискурс, акцентуючи увагу на суспільних наслідках мобілізації та суперечностях, що виникають у процесі її реалізації. У свою чергу,

публікації «Дзеркала тижня» переважно репрезентують мобілізацію в межах правового та інституційного дискурсу, зосереджуючись на питаннях законодавчого регулювання, процедур мобілізації та прав громадян.

Таким чином, дискурсивний підхід дозволяє розглядати конфліктогенні наслідки військової мобілізації не лише як результат об'єктивних соціальних процесів, а і як наслідок особливостей їх репрезентації та інтерпретації в інформаційному просторі. Його використання створює можливість дослідити механізми формування суспільних уявлень про мобілізацію, виявити конфліктні наративи та пояснити роль медіа у виникненні, поширенні або, навпаки, зниженні рівня соціальної напруженості й конфліктності. Саме тому дискурсивний підхід виступає безпосередньою методологічною основою емпіричної частини даного дослідження, яка реалізується за допомогою контент-аналізу матеріалів TikTok, «Української правди» та «Дзеркала тижня».

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТОГЕННИХ НАСЛІДКІВ ВІЙСЬКОВОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ

2.1. Специфіка військової мобілізації в Україні

Військова мобілізація є одним із найважливіших механізмів функціонування держави в умовах зовнішньої загрози та воєнного конфлікту. Вона забезпечує концентрацію людських, матеріальних та організаційних ресурсів, необхідних для захисту суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки держави. У сучасних умовах російсько-української війни мобілізація стала не лише військово-адміністративним заходом, а й важливим соціальним процесом, який впливає на різні сфери суспільного життя та трансформує систему взаємодії між державою і громадянами.

У сучасних умовах військова мобілізація виступає не лише об'єктом правового чи політичного аналізу, але й предметом вивчення соціології конфлікту, соціології війни, інституційної соціології та досліджень цифрових комунікацій. Це зумовлено тим, що мобілізаційні процеси дедалі активніше відображаються в медійному просторі та стають предметом суспільних дискусій, формуючи нові форми соціальної напруженості, поляризації та конфліктів

У найбільш загальному розумінні мобілізація означає процес приведення держави, її інституцій та населення у стан готовності до виконання завдань, пов'язаних із забезпеченням оборони країни. Відповідно до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [17], мобілізація являє собою комплекс заходів, спрямованих на планомірне переведення національної економіки, органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а також переведення Збройних Сил України та інших військових формувань на організацію і штати воєнного часу.

Соціологічний підхід до аналізу мобілізації суттєво розширює її нормативно-правове трактування. На відміну від юридичного підходу, який зосереджується на правових механізмах реалізації мобілізаційної політики, соціологія розглядає мобілізацію як складний соціальний процес, що охоплює різноманітні форми взаємодії між державою, громадянами, соціальними інститутами та соціальними групами. У цьому контексті мобілізація постає як особливий механізм організації суспільства в умовах війни, який впливає на систему соціальних ролей, цінностей, норм і моделей поведінки населення.

Вагомий внесок у розуміння ролі мобілізації в розвитку держави зробив Ч. Тіллі. Дослідник доводив, що війни та необхідність мобілізації ресурсів історично були одним із головних чинників формування сучасних держав. Його відома теза про те, що «війна формує державу, а держава формує війну», підкреслює взаємозалежність між військовими потребами та розвитком державних інституцій.

Подібного підходу дотримується М. Манн, який розглядає державу як носія інфраструктурної влади. На його думку, здатність держави мобілізувати населення та ресурси є одним із ключових показників її інституційної спроможності. У цьому випадку мобілізація виступає інструментом реалізації владних повноважень через мережу державних інститутів, що забезпечують виконання прийнятих рішень на всій території країни.

Важливою складовою аналізу військової мобілізації є її нормативно-правове забезпечення. Правові підстави мобілізації закріплені насамперед у Конституції України [26]. Відповідно до статті 17 Конституції, захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішою функцією держави та справою всього Українського народу. Водночас стаття 65 встановлює обов'язок громадян України захищати Вітчизну, незалежність і територіальну цілісність держави. Таким чином, участь громадян у забезпеченні оборони країни має не лише правовий, а й суспільно значущий характер.

Базовим нормативним актом, що регулює мобілізаційні процеси, є Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Він визначає основні принципи мобілізаційної політики, повноваження органів державної влади, обов'язки громадян та механізми реалізації мобілізаційних заходів. Важливе значення також мають Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» та Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [27], які регламентують порядок виконання військового обов'язку, функціонування державних інститутів у період воєнного стану та особливості реалізації мобілізаційних заходів в умовах війни.

Соціологічне значення нормативно-правового регулювання мобілізації полягає не лише у встановленні формальних правил поведінки. З позицій інституційного підходу Д. Норта законодавство виступає важливим соціальним інститутом, який визначає правила взаємодії між державою та громадянами. Формальні норми створюють систему очікувань, визначають права та обов'язки учасників мобілізаційних відносин і забезпечують передбачуваність соціальної поведінки. Водночас ефективність функціонування цих норм залежить від рівня суспільної довіри до державних інституцій та готовності громадян визнавати їх легітимність.

Інституційний характер мобілізації проявляється насамперед у наявності формалізованих правил та норм, які регламентують поведінку всіх учасників мобілізаційних відносин. Ці норми закріплюються у законодавстві та визначають порядок військового обліку, проходження військової служби, призову громадян, надання відстрочок, бронювання працівників та інші аспекти мобілізаційної політики. Завдяки цьому мобілізація виступає механізмом упорядкування взаємодії між державою та громадянами в умовах воєнної загрози.

Важливе значення для розуміння мобілізації як соціального інституту має концепція Д. Норта. На думку дослідника, інститути являють собою «правила гри» у суспільстві, які визначають допустимі форми поведінки та структурують

соціальні взаємодії. Інститути можуть бути формальними, тобто закріпленими у правових актах, або неформальними, що ґрунтуються на традиціях, цінностях і суспільних очікуваннях. У цьому контексті військова мобілізація являє собою систему як формальних, так і неформальних інститутів.

До формальних інститутів належать законодавчі норми, державні органи та процедури, які регулюють мобілізаційні процеси. Водночас поряд із ними функціонують неформальні інститути, що пов'язані із суспільними уявленнями про патріотизм, громадянський обов'язок, відповідальність перед державою та ставленням до військової служби. Саме взаємодія формальних і неформальних інститутів значною мірою визначає ефективність реалізації мобілізаційної політики та рівень суспільної підтримки мобілізаційних заходів.

Згідно з підходом Д. Норта, стабільність інституційної системи залежить від ступеня відповідності формальних правил суспільним очікуванням. Якщо між ними виникає розрив, зростає ймовірність соціальної напруженості та конфліктів. У випадку військової мобілізації це може проявлятися через незадоволення окремими процедурами мобілізації, недовіру до діяльності державних інституцій або сумніви щодо справедливості розподілу мобілізаційного навантаження між різними категоріями населення. Таким чином, концепція Д. Норта дозволяє пояснити не лише механізми функціонування мобілізаційної системи, а й передумови виникнення її конфліктогенних наслідків.

Не менш важливими для аналізу мобілізації як соціального інституту є положення теорії М. Вебера. Розглядаючи державу як організацію, що володіє монополією на легітимне застосування примусу, Вебер наголошував на ролі бюрократії та раціонально-правового типу влади у функціонуванні сучасних суспільств. На його думку, ефективність державних інститутів забезпечується чіткою системою нормативного регулювання, розподілом компетенцій та формалізацією управлінських процедур.

Застосовуючи цей підхід до аналізу військової мобілізації, можна стверджувати, що мобілізаційна система функціонує як елемент державної бюрократичної організації. Вона передбачає існування спеціалізованих інституцій, визначених процедур прийняття рішень, системи обліку військовозобов'язаних та механізмів контролю за виконанням встановлених вимог. Важливу роль у цій системі відіграють територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, які забезпечують практичну реалізацію мобілізаційної політики держави.

Особливу увагу М. Вебер приділяв проблемі легітимності влади. У його розумінні легітимність означає суспільне визнання права держави ухвалювати обов'язкові для виконання рішення. Для мобілізаційної системи це питання має принципове значення, оскільки ефективність мобілізації залежить не лише від наявності нормативної бази та адміністративних ресурсів, але й від готовності громадян визнавати законність і справедливість мобілізаційних заходів. Високий рівень легітимності сприяє добровільному виконанню встановлених вимог, тоді як її зниження може супроводжуватися поширенням недовіри, ухильницьких практик та конфліктних форм поведінки.

Таким чином, військова мобілізація є складним соціальним інститутом, що поєднує нормативно-правові механізми, систему соціальних ролей, організаційні структури та суспільні цінності. Концепції Д. Норта та М. Вебера дозволяють розглядати мобілізацію як інституціоналізовану форму взаємодії між державою та громадянами, ефективність якої залежить від рівня легітимності, суспільної довіри та узгодженості формальних і неформальних правил. Саме на перетині цих чинників формуються передумови для виникнення конфліктогенних наслідків військової мобілізації, що потребують подальшого соціологічного аналізу.

В умовах цифровізації суспільства інституційний характер мобілізації проявляється не лише через нормативно-правові механізми та діяльність

державних органів, але й через інформаційні практики, медійні повідомлення та цифрові комунікації. Саме в цифровому середовищі відбувається суспільне обговорення мобілізаційної політики, формуються оцінки її справедливості та легітимності, а також виникають нові конфліктні наративи, що можуть впливати на ставлення громадян до мобілізації

Військова мобілізація є складним соціальним процесом, реалізація якого передбачає взаємодію значної кількості соціальних суб'єктів. Соціологічний аналіз мобілізаційних відносин дозволяє розглядати їх як систему взаємодії між державою, громадянами, військовими структурами, органами місцевого самоврядування, роботодавцями, сім'ями військовозобов'язаних та засобами масової комунікації. Кожен із цих суб'єктів виконує власні функції та має специфічні інтереси, що визначає характер мобілізаційних процесів у суспільстві.

Центральним суб'єктом мобілізаційних відносин виступає держава. Саме держава формує нормативно-правову основу мобілізації, визначає порядок її проведення та забезпечує функціонування інституцій, відповідальних за реалізацію мобілізаційної політики. До ключових державних суб'єктів належать Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство оборони України та інші органи виконавчої влади. Їхня діяльність спрямована на вироблення та реалізацію державної політики у сфері оборони й мобілізаційної підготовки.

Особливе місце у системі мобілізаційних відносин займають територіальні центри комплектування та соціальної підтримки. Саме вони є інституціями, які безпосередньо взаємодіють із населенням у процесі реалізації мобілізаційної політики. До їхніх функцій належать ведення військового обліку, оповіщення військовозобов'язаних, організація проходження військово-лікарських комісій, оформлення мобілізаційних документів та направлення громадян до військових частин. У соціологічному вимірі ТЦК виступають важливою ланкою взаємодії

між державою та громадянами, а також одним із ключових суб'єктів формування суспільного ставлення до мобілізації.

Наступною групою суб'єктів є громадяни України, які перебувають на військовому обліку та можуть бути залучені до мобілізаційних заходів. У межах мобілізаційних відносин вони виступають не лише об'єктом державного впливу, а й активними учасниками соціальної взаємодії. Ставлення громадян до мобілізації, рівень довіри до державних інституцій, готовність виконувати військовий обов'язок та оцінка справедливості мобілізаційної політики значною мірою впливають на ефективність мобілізаційних процесів.

Важливу роль у мобілізаційних відносинах відіграють військовослужбовці та військові формування. З одного боку, вони виступають безпосередніми отримувачами мобілізаційного ресурсу, а з іншого, вони формують суспільне уявлення про необхідність оборони держави та значення військової служби. Умови служби, рівень соціального захисту військовослужбовців, суспільне ставлення до військових суттєво впливають на сприйняття мобілізації населенням.

Окремими суб'єктами мобілізаційних відносин виступають роботодавці та підприємства. Законодавство покладає на них обов'язок сприяти веденню військового обліку працівників, виконанню мобілізаційних розпоряджень та реалізації механізмів бронювання окремих категорій персоналу. У зв'язку з цим роботодавці стають учасниками процесу розподілу мобілізаційного навантаження між різними сферами економіки та ринку праці.

Значний вплив на мобілізаційні процеси здійснюють сім'ї військовозобов'язаних. У соціології сім'я традиційно розглядається як один із ключових агентів соціалізації, який формує систему цінностей, соціальних установок і моделей поведінки індивіда [28]. Саме через сімейне середовище значною мірою формується ставлення громадян до військової служби, мобілізації та виконання громадянського обов'язку. Водночас мобілізація впливає на сімейні

відносини, змінюючи структуру сімейних ролей та створюючи додаткові психологічні й соціально-економічні виклики.

У сучасних умовах особливого значення набувають засоби масової інформації та соціальні мережі як специфічні суб'єкти мобілізаційних відносин. Хоча вони не беруть безпосередньої участі у проведенні мобілізації, саме через них значною мірою формується суспільне сприйняття мобілізаційної політики. Медіа впливають на рівень суспільної підтримки мобілізації, формують образ державних інституцій, поширюють певні інтерпретації подій та створюють умови для виникнення або зниження соціальної напруженості [29]. Особливу роль у цьому процесі відіграють цифрові платформи та соціальні мережі, де відбувається активне обговорення мобілізаційної тематики.

Таким чином, мобілізаційні відносини являють собою складну систему взаємодії між різними соціальними суб'єктами, кожен із яких має власні функції, інтереси та ресурси впливу. Взаємодія між державою, громадянами, ТЦК, військовими структурами, роботодавцями, сім'ями та медіа визначає характер реалізації мобілізаційної політики та формує соціальні наслідки мобілізації. Саме різноспрямованість інтересів окремих суб'єктів і відмінності у сприйнятті мобілізаційних процесів створюють підґрунтя для виникнення соціальної напруженості та конфліктів, які будуть розглянуті в наступних підрозділах дослідження.

Сучасні українські соціологічні дослідження свідчать про те, що в умовах війни питання національної безпеки набуває особливої суспільної ваги. Значна частина населення усвідомлює необхідність існування мобілізаційної системи як важливої передумови забезпечення обороноздатності держави. Водночас ставлення до конкретних механізмів реалізації мобілізаційної політики може відрізнятися залежно від рівня довіри до державних інституцій, соціального досвіду громадян та особливостей інформаційного середовища.

Саме тому соціологічний аналіз військової мобілізації потребує збалансованого підходу. З одного боку, мобілізація виступає необхідним механізмом забезпечення національної безпеки, без якого неможливе ефективне функціонування держави в умовах війни. З іншого боку, реалізація мобілізаційної політики може супроводжуватися виникненням соціальної напруженості, конфліктів та суперечностей між різними суб'єктами мобілізаційних відносин. Наявність таких суперечностей не заперечує суспільної необхідності мобілізації, проте актуалізує потребу в дослідженні її соціальних наслідків та пошуку шляхів мінімізації конфліктного потенціалу.

Таким чином, військова мобілізація є не лише інструментом державного управління чи механізмом соціального контролю, а й важливим елементом забезпечення національної безпеки та суспільної стійкості в умовах війни. Водночас складність мобілізаційних процесів, багатоманітність їх учасників та неоднозначність суспільного сприйняття створюють передумови для виникнення конфліктогенних наслідків. Саме аналіз цих наслідків, їхніх форм прояву та впливу на сучасне українське суспільство є предметом подальшого дослідження у наступному підрозділі роботи. Водночас неоднозначність суспільного сприйняття мобілізації, різноспрямованість інтересів її учасників та особливості медійної репрезентації мобілізаційних процесів можуть створювати передумови для виникнення соціальної напруженості, поляризації та конфліктів. Саме ці явища становлять предмет подальшого аналізу у наступному підрозділі.

2.2. Специфічні форми прояву конфліктогенних наслідків військової мобілізації

Військова мобілізація в умовах повномасштабної війни виступає не лише важливим механізмом забезпечення обороноздатності держави, але й потужним чинником впливу на суспільну свідомість та соціально-психологічний стан населення. Залучення значної кількості громадян до виконання військового

обов'язку, постійна присутність мобілізаційної тематики в інформаційному просторі, невизначеність щодо особистих життєвих перспектив та безпосередня загроза життю і здоров'ю формують специфічний комплекс соціально-психологічних реакцій, які можуть виступати передумовою виникнення конфліктогенних наслідків. До основних соціально-психологічних проявів таких наслідків належать страх, тривожність, недовіра та соціальна напруженість.

Особливістю сучасного українського суспільства є те, що соціально-психологічні реакції на мобілізацію формуються не лише під впливом безпосереднього досвіду громадян, але й у процесі споживання медіаконтенту. Постійна присутність мобілізаційної тематики у новинах, соціальних мережах та відеоплатформах створює ефект інформаційної присутності, за якого навіть особи, які безпосередньо не залучені до мобілізаційних заходів, можуть переживати високий рівень тривожності та невизначеності.

Однією з найбільш поширених реакцій на мобілізаційні процеси є страх. У соціологічному контексті страх розглядається як емоційна реакція особистості або соціальної групи на реальну чи уявну загрозу значущим цінностям, інтересам або умовам існування. В умовах війни страх набуває комплексного характеру, оскільки пов'язується не лише з можливістю безпосередньої участі у бойових діях, але й із ризиком втрати життя, погіршення матеріального становища, розриву соціальних зв'язків та руйнування звичного способу життя. Для частини громадян мобілізація асоціюється із невизначеністю майбутнього, що додатково посилює емоційне напруження.

Важливою характеристикою сучасного українського суспільства в умовах війни є також поширення тривожності як стійкого емоційного стану, що виникає під впливом невизначеності та очікування потенційних негативних подій. На відміну від страху, який має конкретний об'єкт або джерело загрози, тривожність часто характеризується розмитістю причин і невизначеністю майбутніх наслідків. У ситуації мобілізації тривожність може бути пов'язана з відсутністю

чітких життєвих перспектив, невідомістю щодо термінів проходження служби, ризиком потрапляння до зони бойових дій або побоюваннями за членів сім'ї.

У працях О. Злобіної [30] соціальна тривожність розглядається як одна з форм реакції суспільства на кризові соціальні трансформації. Дослідниця зазначає, що періоди суспільної нестабільності супроводжуються посиленням відчуття невизначеності, зниженням прогнозованості соціального життя та зростанням емоційної напруги. В умовах війни ці процеси значно посилюються, оскільки громадяни постійно перебувають під впливом інформації про воєнні дії, людські втрати та мобілізаційні заходи.

Одним із найбільш значущих соціально-психологічних чинників, що впливають на характер мобілізаційних процесів, виступає довіра до державних інституцій. У соціологічних дослідженнях довіра традиційно розглядається як важливий ресурс суспільної стабільності та ефективного функціонування держави [31]. Є. Головаха наголошує, що рівень довіри населення до інституцій безпосередньо впливає на готовність громадян підтримувати державну політику та виконувати суспільно значущі обов'язки.

У контексті військової мобілізації довіра набуває особливого значення, оскільки визначає готовність громадян сприймати мобілізаційні заходи як необхідні та справедливі. Якщо діяльність державних інституцій сприймається як прозора та законна, рівень підтримки мобілізаційної політики зазвичай зростає. Водночас будь-які сумніви щодо справедливості окремих процедур або вибіркового застосування мобілізаційних вимог можуть сприяти поширенню недовіри та формуванню негативного ставлення до мобілізаційної системи загалом.

Важливим наслідком поширення страху, тривожності та недовіри є формування соціальної напруженості. У соціологічній літературі соціальна напруженість визначається як особливий стан суспільства або окремих соціальних груп, що характеризується накопиченням невдоволення,

суперечностей та негативних соціальних очікувань. Соціальна напруженість не обов'язково призводить до відкритих конфліктів, однак створює підґрунтя для їх виникнення та поширення.

За умов воєнного стану соціальна напруженість може виникати внаслідок різних чинників. До них належать нерівномірне сприйняття мобілізаційного навантаження різними соціальними групами, економічні труднощі, пов'язані з війною, поширення суперечливої інформації у медіапросторі, а також індивідуальні побоювання щодо власного майбутнього. Водночас напруженість може посилюватися під впливом окремих резонансних подій, які набувають широкого суспільного розголосу через традиційні та цифрові медіа.

Особливістю сучасного інформаційного середовища є те, що соціально-психологічні реакції населення активно відображаються та поширюються через соціальні мережі. Інтернет-платформи створюють умови для швидкого поширення емоційно забарвленого контенту, який здатний посилювати суспільні переживання та формувати колективні уявлення про мобілізаційні процеси. У результаті індивідуальні емоції окремих користувачів можуть трансформуватися у масові соціальні настрої, впливаючи на характер суспільного сприйняття мобілізації.

Таким чином, страх, тривожність, недовіра та соціальна напруженість виступають ключовими соціально-психологічними проявами конфліктогенних наслідків військової мобілізації. Вони формуються під впливом об'єктивних умов воєнного часу, особливостей функціонування мобілізаційної системи та специфіки інформаційного середовища. Самі по собі ці явища не завжди призводять до відкритих конфліктів, однак створюють сприятливі умови для виникнення протестних настроїв, конфліктної поведінки та інших форм соціального реагування. Саме тому їх аналіз є необхідною передумовою для розуміння подальших соціально-поведінкових проявів конфліктогенних наслідків військової мобілізації.

Соціально-психологічні наслідки військової мобілізації, такі як страх, тривожність, недовіра та соціальна напруженість, нерідко знаходять своє відображення у конкретних моделях поведінки громадян. У соціологічному вимірі саме поведінкові реакції є одним із найбільш помітних проявів конфліктного потенціалу мобілізаційних процесів, оскільки вони безпосередньо впливають на характер взаємодії між державою, суспільством та окремими соціальними групами. До основних соціально-поведінкових проявів конфліктогенних наслідків військової мобілізації належать ухилення від мобілізації, протестні настрої, конфліктні взаємодії між громадянами та представниками державних інституцій, а також різноманітні форми соціального опору мобілізаційним заходам.

Одним із найбільш дискусійних проявів мобілізаційних процесів є ухилення від мобілізації. У соціологічному контексті це явище доцільно розглядати не лише як порушення встановлених законодавством вимог, але й як специфічну форму соціальної поведінки, що виникає під впливом комплексу соціально-психологічних, економічних, культурних та політичних чинників. Мотивами такої поведінки можуть виступати страх перед участю у бойових діях, побоювання за власне життя та здоров'я, недовіра до державних інституцій, сімейні обставини або незгода з окремими аспектами мобілізаційної політики.

Особливого значення у суспільному дискурсі набуло поняття «ухилянт», яке активно використовується в інформаційному просторі для позначення осіб, що намагаються уникнути виконання військового обов'язку. Водночас дане поняття має не лише правовий, але й виразний соціальний вимір. У суспільній свідомості воно часто виконує функцію соціального маркера або ярлика, за допомогою якого здійснюється моральна оцінка поведінки людини. Як наслідок, поняття «ухилянт» стає інструментом суспільної поляризації, оскільки сприяє формуванню протиставлення між тими, хто підтримує мобілізацію та виконує військовий обов'язок, і тими, хто прагне уникнути участі у мобілізаційних

заходах. У цьому контексті поняття «ухилянт» виконує не лише описову, але й нормативну функцію, оскільки використовується для моральної оцінки поведінки громадян. Подібний механізм відповідає положенням теорії ярликів та концепції стигматизації, відповідно до яких окремі соціальні категорії можуть набувати символічного значення й виступати інструментом соціального розмежування.

Важливим проявом конфліктогенних наслідків військової мобілізації є поширення протестних настроїв. У соціології протестні настрої розглядаються як форма колективного або індивідуального невдоволення існуючим станом справ, яка може проявлятися як у відкритих діях, так і в символічних формах опору. У контексті мобілізації протестні настрої можуть бути пов'язані з критикою окремих мобілізаційних процедур, незгодою з принципами розподілу мобілізаційного навантаження або негативним сприйняттям діяльності окремих державних інституцій.

При цьому протестні настрої не завжди набувають форми організованих протестних акцій. Значна їх частина реалізується через повсякденні практики, публічні висловлювання, дискусії у соціальних мережах або демонстративне невиконання окремих вимог. Саме тому для аналізу конфліктогенних наслідків мобілізації важливе значення має дослідження не лише відкритих форм протесту, але й прихованих форм соціального невдоволення.

Окрему групу соціально-поведінкових проявів становлять конфліктні взаємодії між громадянами та представниками державних інституцій, відповідальних за реалізацію мобілізаційної політики. У сучасному українському суспільстві такі конфлікти найчастіше виникають у процесі взаємодії громадян із територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки. Конфліктні ситуації можуть супроводжуватися словесними суперечками, відмовою виконувати законні вимоги представників державних органів, взаємними звинуваченнями або іншими формами протистояння.

З позицій конфліктологічного підходу подібні конфлікти можуть розглядатися як результат зіткнення різних соціальних інтересів та очікувань. З одного боку, держава прагне забезпечити виконання мобілізаційних завдань і реалізувати функцію захисту національної безпеки. З іншого боку, окремі громадяни можуть розглядати мобілізаційні заходи як такі, що обмежують їхню особисту свободу або суперечать їхнім життєвим планам та інтересам. Саме ця суперечність створює передумови для виникнення конфліктних взаємодій.

Ще одним важливим проявом конфліктогенних наслідків мобілізації є соціальний опір мобілізаційним заходам. У соціологічній літературі соціальний опір розглядається як сукупність дій, спрямованих на уникнення, обмеження або оскарження впливу державних інституцій. У контексті мобілізації він може набувати різних форм: від індивідуальних стратегій уникнення мобілізації до активної критики мобілізаційної політики у публічному просторі.

Особливістю сучасного українського суспільства є те, що значна частина таких проявів реалізується в цифровому середовищі. Соціальні мережі створюють можливість для швидкого поширення інформації, обміну досвідом та формування спільнот, об'єднаних спільними поглядами на мобілізаційні процеси. У результаті окремі індивідуальні випадки можуть набувати широкого суспільного резонансу та ставати предметом активного громадського обговорення.

Водночас слід зазначити, що соціально-поведінкові прояви конфліктогенних наслідків мобілізації не є однорідними. Вони можуть відрізнятися за інтенсивністю, формами прояву та масштабами поширення. Частина з них має індивідуальний характер, тоді як інші здатні набувати ознак масових соціальних явищ. Саме тому їх аналіз потребує комплексного підходу, що враховує як інституційні особливості мобілізаційної системи, так і соціально-психологічні характеристики окремих груп населення.

Таким чином, до основних соціально-поведінкових проявів конфліктогенних наслідків військової мобілізації належать ухилення від мобілізації, протестні настрої, конфліктні взаємодії між громадянами та державними інституціями, а також різноманітні форми соціального опору. Вони є своєрідним продовженням соціально-психологічних процесів, що виникають під впливом мобілізаційної політики, та виступають важливими індикаторами рівня суспільної напруженості. Особливого значення в сучасних умовах набуває їх репрезентація у медійному просторі, де формуються нові суспільні наративи, образи та інтерпретації мобілізаційних процесів. Саме ці інформаційно-комунікативні прояви конфліктогенних наслідків військової мобілізації потребують окремого розгляду.

У сучасному інформаційному суспільстві значна частина соціальних процесів відбувається не лише в реальному соціальному середовищі, але й у просторі масової комунікації. Особливої актуальності це набуває в умовах війни, коли засоби масової інформації, соціальні мережі та цифрові платформи стають важливими інструментами формування суспільної думки. Військова мобілізація як соціально значуще явище активно репрезентується в медійному просторі, що сприяє виникненню специфічних інформаційно-комунікативних проявів її конфліктогенних наслідків. До найбільш помітних із них належать формування феномену «бусифікації», конструювання образу територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, поширення образу «ухилянта», а також посилення медійної поляризації суспільства.

У сучасному цифровому суспільстві медіа виступають не лише засобом передачі інформації, але й важливим соціальним інститутом, який бере участь у конструюванні суспільної реальності. Саме через медійні повідомлення громадяни отримують значну частину інформації про мобілізацію, формують оцінки діяльності державних інституцій та виробляють власне ставлення до мобілізаційної політики.

Одним із найбільш помітних інформаційно-комунікативних феноменів останніх років стало поширення поняття «бусифікація». Це поняття відсутнє в офіційних нормативно-правових документах та науковій термінології, однак набуло широкого поширення у соціальних мережах, інтернет-медіа та повсякденному мовленні громадян. Під «бусифікацією» зазвичай розуміють примусове або таке, що сприймається як примусове, доставлення військовозобов'язаних до територіальних центрів комплектування для уточнення облікових даних, проходження військово-лікарської комісії чи виконання інших мобілізаційних процедур.

З соціологічної точки зору феномен «бусифікації» є прикладом соціального конструювання реальності. Окремі відеозаписи, конфліктні ситуації та резонансні випадки, які набувають широкого поширення в соціальних мережах, поступово формують узагальнений образ мобілізаційної практики. У результаті навіть поодинокі інциденти можуть починати сприйматися як типове явище, що впливає на суспільні настрої та оцінки діяльності державних інституцій.

Особливе значення у формуванні інформаційно-комунікативних проявів мобілізації має образ територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки. Як показують результати аналізу публічних дискусій та медійних повідомлень, ТЦК поступово перетворилися на одного з центральних акторів суспільного дискурсу навколо мобілізації. У різних інформаційних середовищах цей образ може суттєво відрізнятися. В одних випадках ТЦК представлені як інституції, що виконують важливу державну функцію із забезпечення обороноздатності країни. В інших – як джерело конфліктів, примусу та соціальної напруженості.

Формування негативного образу ТЦК часто відбувається через поширення повідомлень про конфліктні ситуації між представниками мобілізаційних органів та громадянами. Важливо зазначити, що медійна логіка функціонує таким чином, що саме конфліктні та емоційно насичені події привертають найбільшу увагу

аудиторії. Унаслідок цього позитивні або рутинні аспекти діяльності ТЦК значно рідше стають предметом публічного обговорення, ніж окремі конфліктні випадки.

Не менш важливим елементом сучасного мобілізаційного дискурсу є образ «ухилянта». Подібно до поняття «бусифікація», цей образ формується переважно в інформаційному просторі та виконує функцію символічного позначення певної категорії громадян. У суспільному дискурсі «ухилянт» часто постає як особа, яка свідомо уникає виконання військового обов'язку. Водночас даний образ нерідко супроводжується моральними оцінками та використовується як інструмент символічного розмежування між різними соціальними групами.

Соціологічний аналіз показує, що образ «ухилянта» сприяє формуванню процесів соціальної категоризації та групової ідентифікації. У результаті виникає протиставлення між тими, хто підтримує мобілізацію та бере участь у захисті держави, і тими, кого звинувачують в ухиленні від виконання громадянського обов'язку. Подібні процеси можуть сприяти посиленню соціальної напруженості та поглибленню суспільних суперечностей.

Важливим наслідком функціонування зазначених інформаційних образів є медійна поляризація. У соціології поляризація розглядається як процес посилення розбіжностей між соціальними групами щодо оцінки певних суспільних явищ. У випадку мобілізації поляризація проявляється у формуванні протилежних позицій щодо діяльності державних інституцій, справедливості мобілізаційної політики та способів її реалізації.

Цифрові платформи та соціальні мережі значною мірою посилюють ці процеси. Алгоритми поширення контенту часто надають перевагу матеріалам, що викликають сильні емоції, суспільний резонанс або конфліктні дискусії. У результаті користувачі дедалі частіше стикаються з контентом, який підсилює вже наявні переконання та сприяє формуванню інформаційних «бульбашок». Це

створює додаткові передумови для загострення суспільних суперечностей навколо мобілізаційної тематики.

Особливу роль у формуванні інформаційно-комунікативних проявів конфліктогенних наслідків мобілізації відіграють соціальні мережі, зокрема TikTok. Саме на таких платформах поширюється значна кількість відеоматеріалів, присвячених діяльності ТЦК, взаємодії між громадянами та представниками мобілізаційних органів, а також різноманітним випадкам, пов'язаним із мобілізаційними процедурами. Високий рівень емоційності такого контенту сприяє його швидкому поширенню та значному впливу на суспільне сприйняття мобілізації. Серед сучасних цифрових платформ особливе значення для дослідження конфліктогенних наслідків військової мобілізації має TikTok. Особливості алгоритмів цієї платформи, орієнтація на короткий відеоформат, висока емоційність контенту та швидкість його поширення створюють умови для інтенсивного формування та трансляції суспільних уявлень про мобілізацію. У TikTok конфліктні ситуації, пов'язані з діяльністю ТЦК, випадки примусової мобілізації або дискусії щодо виконання військового обов'язку нерідко набувають широкого суспільного резонансу й перетворюються на елементи масового медійного дискурсу.

Саме тому в емпіричній частині роботи основну увагу приділено аналізу контенту TikTok. Вибір цієї платформи обумовлений її значним впливом на формування громадської думки, високою частотою появи мобілізаційної тематики та переважанням емоційно насичених форм комунікації. Водночас інші цифрові платформи, зокрема YouTube, також відіграють важливу роль у репрезентації мобілізаційних процесів, однак їх комплексне дослідження потребує окремого спеціалізованого аналізу, що виходить за межі бакалаврської роботи.

Таким чином, інформаційно-комунікативні прояви конфліктогенних наслідків військової мобілізації формуються під впливом складної взаємодії

медіа, соціальних мереж, суспільних настроїв та державної політики. Феномен «бусифікації», образ ТЦК, образ «ухилянта» та медійна поляризація виступають важливими складовими сучасного мобілізаційного дискурсу і суттєво впливають на характер суспільного сприйняття мобілізації. Саме тому їх аналіз має принципове значення для розуміння механізмів формування конфліктогенних наслідків військової мобілізації та створює необхідне підґрунтя для побудови дослідницької моделі, яка буде представлена в наступному підрозділі роботи.

2.3. Концептуальна модель дослідження конфліктогенних наслідків військової мобілізації

Дослідження конфліктогенних наслідків військової мобілізації потребує розробки концептуальної моделі, яка дозволяє системно пояснити взаємозв'язок між особливостями функціонування мобілізаційного інституту, соціальними реакціями населення та процесами, що відбуваються в сучасному інформаційному просторі. Використання концептуальної моделі дає змогу інтегрувати різні теоретичні підходи й визначити основні чинники, які впливають на формування конфліктності навколо мобілізаційних процесів.

У межах даного дослідження військова мобілізація розглядається не лише як адміністративно-правовий механізм забезпечення обороноздатності держави, але і як складний соціальний інститут, функціонування якого відбувається у взаємодії державних структур, громадянського суспільства, засобів масової інформації та окремих соціальних груп. Такий підхід спирається на положення інституційної теорії, відповідно до якої суспільні процеси визначаються системою формальних правил, неформальних норм та механізмів соціальної взаємодії.

Теоретичною основою запропонованої концептуальної моделі виступають кілька взаємодоповнювальних підходів. Насамперед це інституційний підхід, представлений у працях Д. Норта, який дозволяє розглядати військову

мобілізацію як систему формальних і неформальних правил, що регулюють відносини між державою та громадянами. З позицій цього підходу якість функціонування інститутів, прозорість процедур та рівень довіри до органів влади безпосередньо впливають на суспільне сприйняття мобілізаційної політики та визначають рівень її легітимності.

Важливе значення для дослідження має конфліктологічний підхід, представлений у працях К. Маркса, Г. Зіммеля, Л. Козера та Р. Дарендорфа. У межах цього підходу конфлікт розглядається як невід'ємний елемент соціального життя, який виникає внаслідок суперечностей між різними групами населення, нерівномірного розподілу ресурсів, відмінностей у статусі та доступі до владних повноважень.

Не менш важливим є дискурсивний підхід, розроблений у працях М. Фуко та Т. ван Дейка. Його використання дозволяє розглядати інформаційний простір не лише як канал передачі інформації, але і як середовище конструювання соціальної реальності. Саме в медійному дискурсі формуються уявлення про мобілізацію, створюються образи основних соціальних акторів, закріплюються певні оцінки та інтерпретації подій.

Запропонована концептуальна модель ґрунтується на припущенні, що конфліктогенні наслідки військової мобілізації формуються під впливом трьох взаємопов'язаних груп чинників: інституційних, соціально-психологічних та інформаційно-комунікативних.

Першу групу становлять інституційні чинники. Вони охоплюють нормативно-правове забезпечення мобілізації, особливості діяльності територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, організацію мобілізаційних процедур, рівень прозорості управлінських рішень, а також характер взаємодії громадян з державними органами. Саме інституційне середовище значною мірою визначає рівень суспільної довіри та готовність населення підтримувати мобілізаційні заходи. Недосконаліть процедур,

суперечливість законодавчих змін або низький рівень комунікації можуть виступати чинниками зростання соціальної напруженості та посилення конфліктності.

Другу групу утворюють соціально-психологічні чинники. До них належать страх мобілізації, тривожність, відчуття невизначеності, рівень довіри до державних інституцій, сприйняття справедливості мобілізаційної політики та готовність громадян виконувати свої обов'язки перед державою. В умовах повномасштабної війни ці чинники набувають особливої ваги, оскільки мобілізація безпосередньо впливає на життєві стратегії громадян, їхнє відчуття безпеки та уявлення про майбутнє.

Соціально-психологічні реакції населення можуть мати як конструктивний, так і деструктивний характер. З одного боку, мобілізація здатна сприяти консолідації суспільства та посиленню громадянської відповідальності. З іншого боку, вона може породжувати страх, недовіру, соціальну напруженість та протестні настрої. Саме тому дослідження емоційних і ціннісних аспектів сприйняття мобілізації є важливим елементом аналізу її конфліктогенних наслідків.

Третю групу становлять інформаційно-комунікативні чинники. В сучасному суспільстві значна частина громадян отримує інформацію про мобілізацію через цифрові медіа, соціальні мережі та онлайн-видання. Інформаційний простір не лише відображає реальні події, але й активно впливає на їх інтерпретацію, формуючи певні оцінки, емоції та поведінкові установки.

Особливу роль у цьому процесі відіграють соціальні мережі, насамперед TikTok, де завдяки алгоритмічним механізмам поширення контенту окремі теми можуть швидко набувати широкого суспільного резонансу. Короткі відеоформати сприяють емоційному сприйняттю інформації та часто акцентують увагу на конфліктних або суперечливих аспектах мобілізаційної політики. Поряд із соціальними мережами важливими агентами формування суспільної думки

залишаються інтернет-видання, які забезпечують аналітичне осмислення подій та створюють власні дискурсивні моделі висвітлення мобілізаційних процесів.

Взаємодія інституційних, соціально-психологічних та інформаційно-комунікативних чинників зумовлює виникнення комплексу конфліктогенних наслідків військової мобілізації. До них належать соціальна напруженість, суспільна поляризація, протестні настрої, конфлікти між громадянами та представниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, а також поширення негативних соціальних стереотипів і конфліктних медійних наративів.

Одним із проявів таких процесів є формування у публічному дискурсі специфічних понять і символічних конструкцій, які відображають суперечливе ставлення до мобілізації. Зокрема, широкого поширення набули поняття «бусифікація» та «ухилянт», які стали важливими елементами сучасного медійного та суспільного дискурсу. Вони не лише відображають певні соціальні практики та оцінки, але й виконують функцію символічного маркування соціальних груп, сприяючи посиленню суспільної поляризації.

Водночас конфліктогенні наслідки військової мобілізації не обмежуються лише безпосередніми конфліктами або негативними емоційними реакціями. Вони впливають на ширші соціальні процеси, зокрема на рівень довіри до державних інституцій, сприйняття легітимності мобілізаційної політики, готовність громадян до співпраці з органами влади та рівень суспільної згуртованості. Таким чином, між військовою мобілізацією та її соціальними наслідками існує складний нелінійний взаємозв'язок, у якому результати попередніх мобілізаційних практик впливають на подальше сприйняття мобілізаційної політики населенням.

Отже, запропонована концептуальна модель демонструє, що конфліктогенні наслідки військової мобілізації є результатом складної взаємодії інституційних, соціально-психологічних та інформаційно-комунікативних

чинників. Особливу роль у цьому процесі відіграє медійний простір, який виступає не лише середовищем відображення мобілізаційних процесів, але й активним учасником формування суспільних уявлень про них. Саме тому подальше емпіричне дослідження буде спрямоване на аналіз репрезентації мобілізації у соціальній мережі TikTok та матеріалах інтернет-видань «Українська правда» і «Дзеркало тижня».

Емпіричне дослідження конфліктогенних наслідків військової мобілізації передбачає використання системи аналітичних категорій, які дозволяють зафіксувати основні прояви конфліктності в сучасному українському суспільстві. Вибір категорій ґрунтується на результатах теоретичного аналізу та враховує особливості сучасного медійного дискурсу, у межах якого відбувається суспільне осмислення мобілізаційних процесів.

Враховуючи багатовимірність досліджуваного явища, аналітичні категорії доцільно об'єднати в чотири взаємопов'язані блоки: соціально-психологічний, соціально-поведінковий, інформаційно-комунікативний та інституційний. Такий підхід дозволяє комплексно дослідити конфліктогенні наслідки військової мобілізації та виявити взаємозв'язок між емоційними реакціями населення, практиками соціальної поведінки, особливостями медійної репрезентації та оцінкою діяльності державних інституцій.

Перший блок становлять соціально-психологічні категорії, які характеризують емоційні та ціннісні реакції населення на мобілізаційні процеси. До них належать страх мобілізації, тривожність, недовіра до державних інституцій та соціальна напруженість.

Страх мобілізації є однією з найбільш поширених реакцій населення в умовах повномасштабної війни. Його прояви можуть бути пов'язані як із побоюваннями за власне життя та здоров'я, так і з невизначеністю щодо майбутнього, можливістю тривалого перебування на фронті або ризиком втрати соціального статусу. У медійному просторі страх мобілізації часто проявляється

через емоційно забарвлені повідомлення, опис небезпеки, уникнення мобілізаційних заходів та обговорення ризиків, пов'язаних із проходженням військової служби.

Тривожність виступає більш широкою категорією, яка відображає стан психологічної невизначеності та емоційного напруження. На відміну від страху, який має конкретний об'єкт, тривожність характеризується очікуванням негативних подій та невпевненістю у власних перспективах.

Важливою категорією є також недовіра до державних інституцій, яка проявляється у критичному ставленні до діяльності органів влади, сумнівах щодо справедливості мобілізаційної політики та негативній оцінці роботи територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки. Рівень довіри виступає одним із ключових показників легітимності державної політики та визначає готовність громадян співпрацювати з інститутами влади.

Тісно пов'язаною з недовірою є соціальна напруженість, яка характеризує стан суспільства, за якого накопичуються суперечності між різними соціальними групами та зростає ймовірність відкритих конфліктів. У межах дослідження соціальна напруженість розглядається як інтегральна характеристика суспільних настроїв, що відображає рівень конфліктності навколо мобілізаційної тематики.

Другий блок аналітичних категорій складають соціально-поведінкові характеристики, які відображають практичні реакції населення на мобілізаційну політику. До них належать протестні настрої, агресія та різні форми соціального опору.

Протестні настрої можуть проявлятися як у відкритій критиці мобілізаційної політики, так і у підтримці різних форм опору чи незгоди з діями державних інституцій. Їхня інтенсивність значною мірою залежить від сприйняття громадянами справедливості мобілізаційних процедур, рівня довіри до влади та оцінки ефективності державної політики в умовах війни.

Окремої уваги заслуговує категорія агресії, яка в інформаційному просторі проявляється через використання образливих висловлювань, ворожої риторики та емоційно негативних оцінок окремих соціальних груп або державних інституцій. Агресивна комунікація не лише відображає існуючі конфлікти, але й може сприяти їх подальшій ескалації, формуючи атмосферу взаємної недовіри та соціального відчуження.

Третій блок складають інформаційно-комунікативні категорії. Їх використання зумовлене тим, що сучасні мобілізаційні процеси значною мірою відбуваються в умовах цифрового суспільства, де медіа не лише інформують про події, але й активно впливають на формування суспільних уявлень про них.

Однією з центральних категорій цього блоку виступає образ територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки. У медійному просторі ТЦК можуть репрезентуватися як інституції, що забезпечують обороноздатність держави, або навпаки, саме як джерело конфліктів та соціального напруження. Характер репрезентації ТЦК значною мірою впливає на рівень довіри громадян до мобілізаційної системи та сприйняття легітимності її діяльності.

Не менш важливою є категорія образу «ухилянта». У сучасному суспільному дискурсі це поняття набуло значного символічного навантаження та стало одним із маркерів суспільної поляризації. Особи, які уникають мобілізації, можуть оцінюватися як такі, що порушують громадянський обов'язок, або, навпаки, як люди, які прагнуть захистити власне життя та сім'ю. Таким чином, образ «ухилянта» відображає суперечливість суспільних оцінок та моральних орієнтацій щодо мобілізації.

Особливе місце в інформаційно-комунікативному блоці посідає феномен «бусифікації». Незважаючи на відсутність офіційного статусу, це поняття широко використовується у соціальних мережах та медіа для позначення

примусового затримання або доставлення осіб до територіальних центрів комплектування.

Четвертий блок аналітичних категорій пов'язаний з інституційними аспектами мобілізації. До нього належать категорії легітимності мобілізаційної політики та національної безпеки.

Легітимність мобілізації розглядається як ступінь суспільного визнання права держави здійснювати мобілізаційні заходи та регулювати порядок проходження військової служби. Високий рівень легітимності сприяє добровільному виконанню громадянами своїх обов'язків і підвищує ефективність функціонування мобілізаційної системи. Натомість зниження легітимності може супроводжуватися зростанням недовіри, протестних настроїв та конфліктності.

Категорія національної безпеки дозволяє дослідити, яким чином у медійному просторі обґрунтовується необхідність мобілізації та які аргументи використовуються для її суспільного виправдання. Звернення до теми захисту держави, оборони країни та громадянського обов'язку може виконувати інтегративну функцію, сприяючи консолідації суспільства в умовах воєнної загрози.

Отже, запропонована система аналітичних категорій дозволяє комплексно дослідити конфліктогенні наслідки військової мобілізації та охоплює основні соціальні, психологічні, інституційні та інформаційно-комунікативні аспекти цього явища. Її використання забезпечує можливість здійснення порівняльного аналізу матеріалів соціальної мережі TikTok та інтернет-видань «Українська правда» і «Дзеркало тижня», а також створює методологічне підґрунтя для подальшого проведення контент-аналізу в межах емпіричної частини дослідження.

Розроблена концептуальна модель дослідження дозволяє розглядати військову мобілізацію як складний соціальний інститут, функціонування якого супроводжується взаємодією інституційних, соціально-психологічних та

інформаційно-комунікативних чинників. Використання інституційного, конфліктологічного та дискурсивного підходів дає можливість комплексно проаналізувати як об'єктивні умови реалізації мобілізаційної політики, так і особливості її суспільного сприйняття, а також механізми формування конфліктності у сучасному українському суспільстві.

Встановлено, що конфліктогенні наслідки військової мобілізації не зводяться виключно до безпосередніх конфліктів між громадянами та державними інституціями. Вони охоплюють широкий спектр соціальних явищ, серед яких соціальна напруженість, страх мобілізації, протестні настрої, суспільна поляризація, трансформація рівня довіри до органів влади, а також формування нових медійних образів і символічних конструкцій, пов'язаних із мобілізаційними процесами. У сучасних умовах особливого значення набуває інформаційний простір, у межах якого відбувається не лише відображення, але й активне конструювання суспільних уявлень про мобілізацію та її наслідки.

Запропонована система аналітичних категорій дозволяє комплексно дослідити конфліктогенні наслідки військової мобілізації, охоплюючи соціально-психологічні, соціально-поведінкові, інформаційно-комунікативні та інституційні аспекти цього явища. Її використання створює необхідне теоретико-методологічне підґрунтя для подальшого емпіричного аналізу та забезпечує можливість виявлення особливостей репрезентації мобілізаційної тематики у різних типах медіа.

Таким чином, концептуальна модель дослідження демонструє, що конфліктогенність військової мобілізації є результатом складної та динамічної взаємодії державної політики, суспільних настроїв та медійних практик. Саме тому подальше емпіричне дослідження буде спрямоване на виявлення особливостей репрезентації конфліктогенних наслідків мобілізації у соціальній мережі TikTok та матеріалах інтернет-видань «Українська правда» і «Дзеркало тижня», що дозволить порівняти специфіку формування мобілізаційного дискурсу в різних сегментах сучасного інформаційного простору.

РОЗДІЛ 3
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТОГЕННИХ НАСЛІДКІВ ВІЙСЬКОВОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ

3.1 Контент-аналіз як метод дослідження конфліктогенних наслідків військової мобілізації

Емпіричне дослідження конфліктогенних наслідків військової мобілізації здійснюється із застосуванням методу контент-аналізу медійних матеріалів. Вибір цього методу зумовлений необхідністю системного вивчення особливостей репрезентації мобілізаційної тематики в сучасному інформаційному просторі, виявлення домінуючих наративів, емоційних оцінок та конфліктних інтерпретацій, що формуються навколо мобілізаційних процесів.

У сучасних умовах медіа виступають не лише каналом поширення інформації, а й важливим соціальним інститутом, який бере участь у конструюванні суспільної реальності. Саме через медійні повідомлення громадяни отримують значну частину інформації про мобілізацію, формують оцінки діяльності державних інституцій та виробляють власне ставлення до мобілізаційної політики. Тому аналіз змісту медіаматеріалів дозволяє дослідити не лише фактичне висвітлення мобілізаційних процесів, але й особливості формування суспільних уявлень про них.

Контент-аналіз є одним із найбільш поширених методів дослідження масової комунікації та медіадискурсу. За визначенням Б. Берелсона, контент-аналіз являє собою дослідницький метод об'єктивного, систематичного та кількісного опису явного змісту комунікації [33]. Надалі метод був суттєво розширений та адаптований до аналізу сучасних медіа. Зокрема, К. Кніппендорф [34] визначає контент-аналіз як дослідницьку техніку отримання відтворюваних та обґрунтованих висновків із текстів та інших форм комунікації з урахуванням контексту їх створення і функціонування.

Застосування контент-аналізу у даному дослідженні обумовлене його можливістю поєднувати кількісний та якісний підходи до аналізу інформації. З одного боку, цей метод дозволяє визначити частоту появи окремих категорій та образів, а з іншого – дослідити змістовні особливості медійних повідомлень, характер оцінок та способи інтерпретації мобілізаційної тематики. Саме така комбінація є особливо важливою для дослідження конфліктогенних наслідків військової мобілізації, які проявляються не лише через об'єктивні соціальні процеси, але й через особливості їх висвітлення та суспільного сприйняття.

Емпіричне дослідження ґрунтується на концептуальній моделі конфліктогенних наслідків військової мобілізації, розробленій у підрозділі 2.3. Відповідно до неї конфліктогенність мобілізаційних процесів формується внаслідок взаємодії інституційних, соціально-психологічних та інформаційно-комунікативних чинників, які знаходять своє відображення у медійному просторі та впливають на формування суспільних оцінок і ставлення до мобілізаційної політики.

Метою емпіричного дослідження є виявлення особливостей репрезентації конфліктогенних наслідків військової мобілізації у сучасних медіа та визначення домінуючих наративів, образів і оцінок, пов'язаних із мобілізаційною тематикою.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань:

– проаналізувати особливості висвітлення військової мобілізації в соціальній мережі TikTok та онлайн-медіа;

– виявити основні соціально-психологічні, поведінкові та інформаційно-комунікативні прояви конфліктогенних наслідків мобілізації;

– визначити домінуючі медійні образи та наративи, пов'язані з мобілізаційною тематикою;

– здійснити порівняльний аналіз репрезентації мобілізації в різних типах медіа;

– оцінити роль цифрових платформ у формуванні суспільних уявлень про мобілізаційну політику.

Таким чином, організація емпіричного дослідження передбачає комплексний аналіз медійного дискурсу щодо військової мобілізації з урахуванням специфіки різних типів медіа. Особлива увага приділяється цифровим платформам як середовищу формування суспільних оцінок та конфліктних наративів, що дозволяє дослідити не лише зміст медійних повідомлень, але й їх потенційний вплив на рівень соціальної напруженості, поляризації та інституційної довіри.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали соціальної мережі TikTok та українських онлайн-медіа «Українська правда» і «Дзеркало тижня», присвячені проблематиці військової мобілізації. Вибір саме цих джерел обумовлений необхідністю порівняння особливостей репрезентації мобілізаційних процесів у різних типах медіа, які відрізняються за форматом подачі інформації, характером аудиторії та специфікою комунікативних практик.

Особливе місце в дослідженні посідає соціальна мережа TikTok, яка виступає основним об'єктом емпіричного аналізу. Вибір цієї платформи обумовлений тим, що в сучасному цифровому суспільстві TikTok перетворився на один із найвпливовіших каналів поширення інформації та формування громадської думки, особливо серед молоді та активних користувачів соціальних мереж. Особливості алгоритмічного просування контенту, орієнтація на короткий відеоформат та висока емоційна залученість аудиторії створюють умови для швидкого поширення інформації та формування суспільних оцінок щодо актуальних соціальних проблем.

На відміну від традиційних медіа, TikTok поєднує інформаційні, комунікативні та розважальні функції. Це дозволяє розглядати платформу не лише як канал передачі інформації, але й як середовище конструювання соціальної реальності, у якому формуються та поширюються суспільні уявлення

про мобілізацію, громадянський обов'язок, діяльність державних інституцій та характер взаємодії між державою і громадянами. Саме в TikTok конфліктні ситуації, пов'язані з мобілізацією, нерідко набувають широкого суспільного резонансу, а окремі події трансформуються у стійкі медійні наративи та соціальні символи.

Особливий інтерес для соціологічного дослідження становить те, що TikTok характеризується високим рівнем емоційності контенту. Відеоматеріали часто супроводжуються особистими коментарями, емоційними оцінками, гумористичними елементами, мемами та дискусіями в коментарях, що створює сприятливі умови для вивчення соціальної напруженості, страхів, недовіри, поляризації та інших проявів конфліктогенних наслідків військової мобілізації. У цьому контексті TikTok виступає не лише об'єктом аналізу, але й своєрідним індикатором суспільних настроїв щодо мобілізаційної політики.

Поряд із TikTok до емпіричної бази дослідження включено матеріали онлайн-видання «Українська правда». Це медіа було обране з огляду на його значну аудиторію, оперативність висвітлення подій та активне обговорення суспільно значущих проблем. Публікації «Української правди» дозволяють дослідити проблемно-аналітичний дискурс мобілізації, виявити основні суспільні суперечності та оцінити способи представлення конфліктних аспектів мобілізаційної політики.

Третім джерелом емпіричного дослідження є «Дзеркало тижня» – українське суспільно-політичне онлайн-медіа, яке спеціалізується на аналітичних матеріалах. На відміну від TikTok та «Української правди», це видання частіше звертається до правових, інституційних та стратегічних аспектів мобілізації. Тому його включення до вибірки дозволяє порівняти особливості репрезентації мобілізаційних процесів у соціальних мережах, новинних та аналітичних медіа.

Загалом до вибірки увійшло 60 матеріалів, серед яких 20 відео TikTok, 20 публікацій «Української правди» та 20 матеріалів «Дзеркала тижня». Відбір здійснювався за критеріями тематичної відповідності, наявності згадок про військову мобілізацію та конфліктні аспекти її реалізації, а також суспільної значущості матеріалів.

Таблиця 3.1

Структура емпіричної бази дослідження

Джерело	Тип медіа	Кількість матеріалів	Частка вибірки
TikTok	Соціальна мережа	20	33,3 %
Українська правда	Онлайн-медіа	20	33,3 %
Дзеркало тижня	Аналітичне онлайн-медіа	20	33,3 %
Разом		60	100 %

До вибірки включено 60 матеріалів, по 20 одиниць аналізу з кожного джерела. Такий підхід дозволяє забезпечити порівнянність результатів та уникнути домінування окремого типу медіа в загальній структурі дослідження.

Слід зазначити, що основна увага у дослідженні приділяється саме TikTok як найбільш динамічній цифровій платформі, яка активно впливає на формування суспільних уявлень про мобілізацію. Незважаючи на важливу роль інших цифрових платформ, зокрема YouTube, їх комплексне дослідження потребує окремого спеціалізованого аналізу та виходить за межі бакалаврської роботи. Тому результати дослідження відображають особливості репрезентації конфліктогенних наслідків військової мобілізації насамперед у межах обраної емпіричної бази.

Емпіричне дослідження конфліктогенних наслідків військової мобілізації здійснювалося у кілька послідовних етапів.

На першому етапі було проведено теоретичний аналіз наукової літератури з проблематики військової мобілізації, соціальної напруженості, конфліктології, медійних досліджень та цифрових комунікацій. Це дозволило сформувати концептуальну модель дослідження, визначити основні категорії аналізу та здійснити їх операціоналізацію.

Другий етап передбачав формування емпіричної бази дослідження. Було здійснено відбір матеріалів соціальної мережі TikTok, а також публікацій онлайн-медіа «Українська правда» та «Дзеркало тижня», присвячених проблематиці військової мобілізації та її суспільним наслідкам. Відбір матеріалів здійснювався за критеріями тематичної відповідності, суспільної значущості та наявності конфліктних аспектів мобілізаційної тематики.

На третьому етапі було розроблено кодувальну матрицю та проведено контент-аналіз відібраних матеріалів. Кожен медіаматеріал аналізувався за визначеними категоріями, які охоплювали соціально-психологічні, поведінкові та інформаційно-комунікативні прояви конфліктогенних наслідків військової мобілізації.

Четвертий етап полягав у кількісному та якісному узагальненні отриманих результатів. Було визначено частоту появи окремих категорій, виявлено особливості репрезентації мобілізаційної тематики в різних типах медіа, а також проаналізовано характер конфліктних наративів і медійних образів.

На завершальному етапі здійснено порівняльний аналіз контенту TikTok, «Української правди» та «Дзеркала тижня», що дозволило встановити спільні та відмінні риси висвітлення мобілізаційних процесів, а також оцінити роль різних типів медіа у формуванні суспільних уявлень про мобілізацію та її конфліктогенні наслідки.

Разом із тим дослідження має певні обмеження, які необхідно враховувати під час інтерпретації отриманих результатів. Насамперед вони пов'язані з особливостями формування вибірки та вибором джерел емпіричних даних.

Основна увага в роботі приділяється аналізу контенту соціальної мережі TikTok як найбільш динамічної цифрової платформи, що активно впливає на формування суспільних уявлень про військову мобілізацію.

Вибір TikTok обумовлений високою популярністю цієї платформи, значною емоційною залученістю користувачів, швидкістю поширення контенту та активним обговоренням мобілізаційної тематики. Саме ці особливості роблять TikTok важливим об'єктом соціологічного аналізу, оскільки дозволяють досліджувати не лише інформаційний зміст повідомлень, але й емоційні реакції, конфліктні наративи та механізми формування суспільних оцінок.

Водночас інші цифрові платформи, насамперед YouTube, також відіграють важливу роль у репрезентації мобілізаційних процесів та формуванні громадської думки. Однак комплексне дослідження їх контенту потребує окремого спеціалізованого аналізу, більшої вибірки та використання додаткових методичних інструментів, що виходить за межі бакалаврської роботи. Тому результати даного дослідження відображають особливості репрезентації конфліктогенних наслідків військової мобілізації насамперед у межах обраної емпіричної бази.

Таким чином, запропонований дизайн дослідження забезпечує можливість комплексного аналізу конфліктогенних наслідків військової мобілізації та дозволяє виявити особливості їх репрезентації у сучасному медійному просторі. Поєднання аналізу соціальної мережі TikTok та українських онлайн-медіа створює підґрунтя для подальшого порівняльного аналізу й дозволяє оцінити роль цифрових комунікацій у формуванні суспільних уявлень про мобілізацію в умовах війни.

3.2 Результати контент-аналізу конфліктогенних наслідків мобілізації

Емпірична частина дослідження була реалізована на основі застосування контент-аналізу трьох медійних джерел, які репрезентують актуальні

конфліктогенні наслідки мобілізації. А саме, TikTok , «Українська правда» та «Дзеркало тижня». Зазначимо, що соціальна мережа TikTok є одним із найбільш впливових цифрових медіа сучасності, що активно використовується для поширення інформації, формування громадської думки та суспільних дискусій. Особливості алгоритмічного просування контенту, орієнтація на короткі відеоформати та високий рівень емоційної залученості користувачів сприяють швидкому поширенню повідомлень і формуванню суспільних оцінок щодо актуальних соціальних проблем, зокрема й військової мобілізації.

У контексті дослідження конфліктогенних наслідків військової мобілізації TikTok становить особливий інтерес, оскільки саме на цій платформі відбувається активне обговорення мобілізаційної тематики, поширюються персональні історії, відеозаписи конфліктних ситуацій та емоційно забарвлені коментарі. На відміну від традиційних медіа, TikTok поєднує інформаційну, комунікативну та розважальну функції, що дозволяє розглядати його не лише як канал передачі інформації, а й як середовище конструювання суспільних уявлень про мобілізацію.

З метою виявлення особливостей репрезентації військової мобілізації було здійснено контент-аналіз 20 відеоматеріалів TikTok, присвячених мобілізаційній тематиці. Аналіз проводився за розробленою кодувальною матрицею, яка охоплювала соціально-психологічні, поведінкові та інформаційно-комунікативні прояви конфліктогенних наслідків мобілізації (Див.додаток А).

Отримані результати свідчать, що найбільш поширеною категорією у досліджуваному контенті є соціальна поляризація. Вона виявляється у протиставленні різних соціальних груп, насамперед військовозобов'язаних громадян, представників територіальних центрів комплектування та прихильників або противників окремих мобілізаційних практик. Це дозволяє зробити висновок про те, що мобілізаційна тематика у TikTok репрезентується переважно через конфліктні взаємодії та соціальні суперечності.

Високі показники категорій страху, тривожності та недовіри до державних інституцій свідчать про значну емоційну насиченість контенту. У багатьох відео мобілізація асоціюється з невизначеністю, ризиками та негативними наслідками для особистого життя. При цьому емоційні оцінки нерідко переважають над раціональним аналізом законодавчих або організаційних аспектів мобілізації.

Однією з найважливіших категорій дослідження став образ ТЦК. Контент-аналіз показав, що у більшості випадків територіальні центри комплектування репрезентуються через призму конфліктних ситуацій, суперечок або критичних оцінок. Негативний образ ТЦК формується насамперед завдяки поширенню відеоматеріалів, які акцентують увагу на окремих конфліктних випадках, що отримують значний суспільний резонанс.

Окрему увагу привертає категорія «бусифікація», яка була зафіксована більш ніж у половині досліджуваних матеріалів. У межах даного дослідження цей феномен розглядається не як юридична категорія, а як елемент сучасного медійного дискурсу, що використовується для позначення примусового або такого, що сприймається як примусове, доставлення громадян до територіальних центрів комплектування. Висока частота згадок цієї категорії свідчить про її важливе місце у суспільних дискусіях щодо мобілізаційної політики та про значний вплив медіа на формування відповідних соціальних уявлень.

Не менш показовим є й аналіз категорії «образ ухилянта». Отримані результати свідчать, що це поняття використовується не лише для опису певної поведінки, але й виконує функцію соціального ярлика, за допомогою якого здійснюється моральна оцінка громадян щодо виконання військового обов'язку. Унаслідок цього мобілізаційна тематика у TikTok часто набуває ознак символічного протистояння між різними групами суспільства.

Загалом результати контент-аналізу дають підстави стверджувати, що TikTok не лише відображає суспільні настрої щодо військової мобілізації, але й активно бере участь у їх формуванні. Завдяки алгоритмічному просуванню

контенту та високій емоційній залученості аудиторії окремі конфліктні випадки можуть набувати широкого суспільного резонансу та перетворюватися на стійкі медійні наративи. Це дозволяє розглядати TikTok як важливий чинник формування суспільних уявлень про мобілізацію та її конфліктогенні наслідки.

Для виявлення особливостей репрезентації військової мобілізації в українських онлайн-медіа було здійснено контент-аналіз 20 публікацій видання «Українська правда», присвячених мобілізаційній тематиці. Вибір цього медіа обумовлений його значною аудиторією, оперативністю висвітлення подій та активним обговоренням суспільно значущих проблем. На відміну від соціальної мережі TikTok, де домінують емоційні повідомлення та персональні історії, «Українська правда» переважно використовує проблемно-аналітичний формат висвітлення мобілізаційних процесів.

Контент-аналіз показав, що у публікаціях «Української правди» військова мобілізація найчастіше розглядається як складний суспільний процес, який супроводжується правовими, організаційними та соціальними суперечностями. Значна увага приділяється питанням законодавчого регулювання мобілізації, діяльності територіальних центрів комплектування, проблемам справедливості мобілізаційної політики та реакції суспільства на її реалізацію (див. Додаток Б).

Отримані результати свідчать, що центральне місце у матеріалах «Української правди» займають питання довіри до державних інституцій, легітимності мобілізації та соціальної поляризації. Це свідчить про те, що видання розглядає мобілізацію не як окремий набір конфліктних ситуацій, а як суспільну проблему, яка потребує комплексного аналізу та публічного обговорення.

Важливе місце у досліджуваних матеріалах займає категорія легітимності мобілізації. У публікаціях часто порушуються питання справедливості мобілізаційної політики, рівності громадян перед законом, прозорості діяльності державних інституцій та відповідності мобілізаційних практик чинному

законодавству. Таким чином, мобілізація репрезентується не лише як інструмент забезпечення обороноздатності держави, але й як сфера суспільного діалогу щодо прав, обов'язків та взаємної відповідальності держави і громадян.

Категорії страху, агресії та тривожності представлені значно менше, ніж у TikTok. Це свідчить про відмінність комунікативних моделей двох медіа. Якщо TikTok переважно апелює до емоцій та особистого досвіду, то «Українська правда» намагається інтерпретувати мобілізаційні процеси через призму суспільних проблем, правових норм та інституційних механізмів.

Окрему увагу видання приділяє діяльності територіальних центрів комплектування. При цьому образ ТЦК у матеріалах «Української правди» є більш диференційованим, ніж у TikTok. Поряд із критичними оцінками та описом конфліктних випадків зустрічаються матеріали, присвячені законодавчим змінам, офіційним роз'ясненням та аналізу причин виникнення суспільних суперечностей навколо діяльності цих інституцій.

Порівняно рідше у вибірці фіксувалися категорії «бусифікація» та образ «ухилянта». Це свідчить про те, що «Українська правда» меншою мірою використовує емоційно забарвлені поняття, характерні для соціальних мереж, і частіше прагне до аналітичного висвітлення мобілізаційної проблематики.

Загалом результати контент-аналізу дозволяють зробити висновок, що «Українська правда» формує проблемно-аналітичний дискурс військової мобілізації, у межах якого поєднуються правові, інституційні та соціальні аспекти мобілізаційної політики. Видання не зводить мобілізацію до окремих конфліктних випадків, а розглядає її як складний суспільний процес, що супроводжується суперечностями, дискусіями та потребує постійного публічного осмислення.

Для виявлення особливостей репрезентації військової мобілізації в аналітичних медіа було здійснено контент-аналіз 20 публікацій видання «Дзеркало тижня», присвячених мобілізаційній тематиці. Вибір цього джерела

обумовлений його авторитетністю в українському інформаційному просторі, орієнтацією на аналітичний формат подачі матеріалів та значною увагою до правових, політичних і суспільних аспектів функціонування державних інституцій.

На відміну від TikTok, де мобілізація часто репрезентується через емоційні переживання та конфліктні ситуації, а також від «Української правди», яка акцентує увагу на суспільних проблемах і суперечностях, «Дзеркало тижня» переважно розглядає мобілізаційні процеси в межах нормативно-правового та інституційного дискурсу. Основна увага приділяється питанням законодавчого забезпечення мобілізації, діяльності державних інституцій, прав і обов'язків громадян, а також оцінці ефективності мобілізаційної політики (див. Додаток В).

Результати контент-аналізу свідчать, що центральне місце у матеріалах «Дзеркала тижня» займають питання легітимності мобілізації та національної безпеки. У більшості публікацій мобілізація розглядається як необхідний елемент функціонування держави в умовах війни, а основна увага приділяється проблемам удосконалення законодавства, підвищення ефективності роботи державних інституцій та забезпечення балансу між потребами оборони і дотриманням прав громадян.

Порівняно з іншими досліджуваними медіа, у матеріалах «Дзеркала тижня» значно рідше зустрічаються категорії, пов'язані з емоційним сприйняттям мобілізації. Страх, тривожність та соціальна поляризація представлені епізодично, а категорії агресії та феномену «бусифікації» у межах сформованої вибірки взагалі не були зафіксовані. Це свідчить про орієнтацію видання на раціональне та аналітичне висвітлення мобілізаційної тематики.

Образ територіальних центрів комплектування у матеріалах «Дзеркала тижня» також має свої особливості. На відміну від TikTok, де ТЦК часто репрезентуються через конфліктні ситуації та емоційно забарвлені оцінки, у «Дзеркалі тижня» діяльність цих інституцій розглядається переважно в контексті

нормативно-правового регулювання та ефективності державної політики. Критичні оцінки присутні, однак вони стосуються насамперед організаційних недоліків, законодавчих прогалин або проблем реалізації мобілізаційних заходів.

Майже повна відсутність категорій «бусифікація» та образ «ухилянта» свідчить про те, що видання практично не використовує емоційно забарвлені поняття, характерні для цифрових платформ та соціальних мереж. Натомість увага зосереджується на інституційних механізмах, правових аспектах мобілізації та аналізі державної політики.

Таким чином, результати контент-аналізу дозволяють зробити висновок, що видання «Дзеркало тижня» формує нормативно-правовий та інституційний дискурс військової мобілізації. У межах цього дискурсу мобілізація репрезентується передусім як складний державний механізм, ефективність якого залежить від якості законодавчого регулювання, діяльності інституцій та рівня суспільної довіри. На відміну від TikTok і частково «Української правди», конфліктні аспекти мобілізації тут не домінують, а розглядаються як окремі проблеми, що потребують правового та організаційного вирішення.

Порівняльний аналіз результатів контент-аналізу дозволив виявити суттєві відмінності у способах репрезентації військової мобілізації в різних типах медіа. Отримані результати свідчать, що характер висвітлення мобілізаційної тематики залежить не лише від змісту самих подій, але й від специфіки медіаплатформи, її аудиторії, комунікативних особливостей та редакційної політики (див. Додаток Г).

Результати дослідження свідчать, що найбільш конфліктною та емоційно насиченою платформою є TikTok. Для контенту цієї соціальної мережі характерні високий рівень соціальної поляризації, поширення страху та недовіри до державних інституцій, а також активне використання емоційно забарвлених понять, зокрема «бусифікація» та «ухилянт». Мобілізація в TikTok переважно

репрезентується через персональний досвід, конфліктні ситуації та оцінку діяльності територіальних центрів комплектування.

Натомість «Українська правда» формує проблемно-аналітичний дискурс військової мобілізації. Видання приділяє значну увагу питанням довіри до державних інституцій, легітимності мобілізаційної політики та суспільним суперечностям, пов'язаним із її реалізацією. Порівняно з TikTok, емоційні категорії тут представлені значно менше, а конфліктні ситуації частіше розглядаються в ширшому суспільному та інституційному контексті.

Своєю чергою, «Дзеркало тижня» репрезентує мобілізацію переважно в межах нормативно-правового та інституційного дискурсу. У центрі уваги перебувають питання законодавчого регулювання, національної безпеки, прав і обов'язків громадян, а також ефективності державної політики у сфері мобілізації. Категорії, пов'язані з емоційним сприйняттям мобілізації, конфліктними наративами або використанням емоційно забарвлених понять, представлені значно менше або взагалі відсутні.

Узагальнення результатів контент-аналізу дозволило виокремити три основні моделі репрезентації військової мобілізації (див. Додаток Д).

Отримані результати дають підстави стверджувати, що конфліктогенність мобілізаційної тематики формується не лише внаслідок реальних мобілізаційних практик, але й під впливом способів їх медійної репрезентації. Різні типи медіа використовують відмінні механізми інтерпретації мобілізаційних процесів: TikTok акцентує увагу на емоціях та конфліктах, «Українська правда» – на суспільних проблемах та інституційних суперечностях, а «Дзеркало тижня» – на правових нормах і процедурах.

Таким чином, медіа виступають не лише каналом інформування про мобілізаційні процеси, але й активним чинником формування суспільних уявлень про мобілізацію, її справедливість, легітимність та наслідки. Це дозволяє зробити висновок, що конфліктогенні наслідки військової мобілізації мають не лише

інституційну чи соціально-психологічну природу, але й значною мірою формуються в інформаційно-комунікативному просторі. Саме тому дослідження медійних репрезентацій мобілізації є важливим напрямом сучасних соціологічних досліджень, особливо в умовах цифровізації суспільства та зростання впливу соціальних мереж на формування громадської думки.

3.3. Рекомендації щодо зменшення конфліктогенних наслідків військової мобілізації

Результати проведеного контент-аналізу засвідчили, що конфліктогенні наслідки військової мобілізації формуються не лише внаслідок об’єктивної складності мобілізаційних процесів, але й через особливості їх суспільного сприйняття та медійної репрезентації. Найвищий рівень емоційної напруги, поляризації, недовіри та негативного образу ТЦК було зафіксовано у TikTok, тоді як матеріали професійних онлайн-медіа частіше переводять мобілізаційну проблематику у правову, інституційну або аналітичну площину. Це дає підстави стверджувати, що зниження конфліктогенності мобілізації потребує не лише організаційних або правових змін, але й удосконалення комунікації між державою, громадянами, медіа та цифровим середовищем.

У цьому контексті практичні рекомендації мають бути спрямовані на підвищення прозорості мобілізаційних процедур, гуманізацію взаємодії представників державних інституцій із громадянами тощо. Починаємо саме з рекомендацій щодо гкманізації соціальної взаємодії.

Одним із ключових чинників конфліктності, виявлених у ході контент-аналізу, є характер безпосередньої взаємодії представників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з громадянами. Особливо помітно це проявилося у TikTok, де найбільший суспільний резонанс отримують відеоматеріали, у яких мобілізаційні заходи подаються через конфлікт, примус, емоційну напругу або приниження гідності людини. Саме такі сюжети формують

у цифровому середовищі негативний образ ТЦК та сприяють поширенню недовіри до мобілізаційної політики.

У зв’язку з цим доцільним є запровадження чітких стандартів етичної та кризової комунікації для представників ТЦК. Такі стандарти мають передбачати коректне звернення до громадян, обов’язкове роз’яснення підстав мобілізаційних дій, недопущення принизливої або агресивної поведінки, а також обов’язкову ідентифікацію посадових осіб під час виконання службових обов’язків. Важливо, щоб громадянин у ситуації взаємодії з представниками мобілізаційних інституцій розумів, хто саме з ним спілкується, на якій правовій підставі відбувається ця взаємодія та які права він має.

Наступна рекомендація стосується підвищення прозорості мобілізаційних процедур. Результати контент-аналізу свідчать, що одним із важливих чинників формування конфліктогенних наслідків військової мобілізації є недостатня зрозумілість та прозорість мобілізаційних процедур. У матеріалах TikTok значна кількість відео присвячена питанням проходження військово-лікарської комісії, оформлення відстрочки, бронювання, перевірки військово-облікових документів та порядку вручення повісток. Водночас у публікаціях «Української правди» та «Дзеркала тижня» регулярно порушуються питання неоднозначного трактування законодавчих норм, складності адміністративних процедур та необхідності додаткових офіційних роз'яснень.

У зв'язку з цим важливим напрямом зниження конфліктогенності мобілізації має стати підвищення прозорості та доступності інформації про мобілізаційні процедури. Держава повинна забезпечити регулярне оприлюднення зрозумілих алгоритмів дій для громадян щодо проходження військово-лікарської комісії, отримання відстрочки, бронювання, оновлення військово-облікових даних та інших процедур. Така інформація має бути викладена простою мовою та доступна через офіційні вебсайти, соціальні мережі, цифрові сервіси й засоби масової інформації.

Доцільним є також розширення практики офіційних роз'яснень щодо змін у законодавстві та створення спеціалізованих інформаційних платформ, які б акумулювали відповіді на найбільш поширені запитання громадян. У сучасних умовах цифровізації особливого значення набуває використання електронних сервісів, мобільних застосунків та чат-ботів, що дозволяють оперативно отримувати актуальну інформацію та зменшують залежність громадян від неофіційних джерел.

Очікуваним результатом реалізації цих заходів має стати підвищення рівня довіри до мобілізаційної політики, зменшення кількості конфліктних ситуацій, пов'язаних із нерозумінням процедур, а також формування більш передбачуваного та легітимного образу мобілізації у суспільній свідомості. У довгостроковій перспективі це сприятиме зниженню соціальної напруженості та зміцненню взаємодії між державою і громадянами в умовах війни.

Наступна рекомендація стосується реалізації правового захисту громадян. Результати проведеного контент-аналізу свідчать, що важливим джерелом соціальної напруженості у сфері військової мобілізації є недостатній рівень довіри громадян до механізмів захисту їхніх прав. У матеріалах професійних онлайн-медіа регулярно порушуються питання законності дій представників державних інституцій, можливостей оскарження рішень військово-лікарських комісій, порядку проходження медичних оглядів, а також забезпечення балансу між потребами національної безпеки та дотриманням прав людини.

Насамперед йдеться про забезпечення доступних та зрозумілих механізмів оскарження рішень військово-лікарських комісій, дій посадових осіб та інших спірних ситуацій, що виникають у процесі мобілізації. Громадяни повинні мати можливість оперативно отримати інформацію про свої права, порядок подання скарг та механізми захисту своїх законних інтересів.

Особливого значення набуває діяльність Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який здійснює парламентський контроль за додержанням

конституційних прав і свобод людини та громадянина. Публічне реагування на випадки можливих порушень прав людини, проведення перевірок та оприлюднення їх результатів є важливим інструментом зниження соціальної напруженості та формування у громадян переконання, що їхні права можуть бути ефективно захищені.

Очікуваним результатом реалізації зазначених заходів має стати підвищення рівня інституційної довіри, зниження відчуття беззахисності серед громадян та формування більш легітимного сприйняття мобілізаційної політики. У довгостроковій перспективі це сприятиме зменшенню конфліктогенних наслідків військової мобілізації та зміцненню взаємодії між державою і суспільством.

Наступна рекомендація стосується системного переформування ТЦК як інституції. Проведений контент-аналіз показав, що територіальні центри комплектування та соціальної підтримки є одними з найбільш дискусійних суб'єктів мобілізаційних процесів. У матеріалах TikTok образ ТЦК переважно формується через конфліктні ситуації, емоційно забарвлені відео та персональні історії. У публікаціях «Української правди» діяльність ТЦК частіше розглядається як суспільна проблема, пов'язана з необхідністю підвищення прозорості та ефективності роботи інституції. Натомість «Дзеркало тижня» акцентує увагу на правових аспектах функціонування ТЦК та необхідності вдосконалення механізмів державної політики у сфері мобілізації.

Отримані результати свідчать, що конфліктність навколо діяльності ТЦК пов'язана не лише з окремими випадками порушень або суспільного невдоволення, але й із більш широкою проблемою інституційної довіри. У суспільній свідомості ТЦК нерідко асоціюються насамперед із примусовими заходами та адміністративними функціями, тоді як їхня соціальна, інформаційна та консультативна роль залишається менш помітною. Це створює умови для

формування негативних стереотипів та підсилює конфліктний потенціал мобілізаційної політики.

Важливе значення має також цифровізація мобілізаційних процедур та розширення електронних сервісів. Використання цифрових платформ для оновлення даних, отримання консультацій, запису на проходження військово-лікарської комісії або подання документів сприятиме підвищенню прозорості діяльності ТЦК та зменшенню кількості ситуацій, що можуть бути джерелом соціального напруження. У цьому контексті особливо важливим є забезпечення зручності, доступності та зрозумілості цифрових сервісів для різних категорій громадян.

Наступна рекомендація стосується формування ефективної державної комунікації в цифровому середовищі. Насамперед йдеться про оперативне реагування на суспільно значущі події, швидке надання офіційних коментарів та пояснення обставин конфліктних ситуацій, що набули широкого розголосу в соціальних мережах. Відсутність своєчасної офіційної позиції часто призводить до того, що інформаційний простір заповнюється чутками, припущеннями та емоційними оцінками.

Важливою складовою протидії інформаційній паніці є також розвиток системи моніторингу суспільних настроїв у цифровому просторі. Аналіз найбільш популярних тем, вірусних відео та дискусій у соціальних мережах може допомогти державним інституціям своєчасно виявляти джерела соціальної напруженості та оперативно реагувати на них. Такий підхід дозволяє не лише усувати наслідки інформаційних криз, але й запобігати їх виникненню.

Нарешті найважливіша рекомендація стосується реального забезпечення принципу соціальної справедливості у сфері військової мобілізації. Результати проведеного дослідження свідчать, що одним із ключових чинників формування конфліктогенних наслідків військової мобілізації є суспільне сприйняття її справедливості/не справедливості. У матеріалах TikTok, «Української правди» та

«Дзеркала тижня» регулярно порушуються питання рівності громадян перед законом, обґрунтованості відстрочок, механізмів бронювання, проходження військово-лікарської комісії та однаковості застосування мобілізаційних процедур до різних соціальних груп. Це дозволяє стверджувати, що рівень довіри до мобілізаційної політики значною мірою залежить від того, наскільки вона сприймається суспільством як справедлива.

Контент-аналіз показав, що важливим джерелом соціальної напруженості є не лише самі мобілізаційні процедури, а й поширене уявлення про нерівномірний розподіл мобілізаційного навантаження між різними категоріями населення. У цифровому просторі активно обговорюються питання щодо доступу окремих груп до відстрочок, можливостей бронювання, відмінностей у соціальному статусі мобілізованих та неоднакових життєвих умов громадян. Незалежно від фактичного масштабу цих явищ, саме їх суспільне сприйняття впливає на рівень довіри до державних інституцій, легітимність мобілізаційної політики та ступінь соціальної поляризації.

Особливо гостро проблема соціальної справедливості проявляється у цифровому середовищі. Результати контент-аналізу TikTok показали, що значна частина конфліктних повідомлень пов'язана не із запереченням необхідності мобілізації як механізму забезпечення оборони держави, а з переконанням користувачів у нерівності умов та несправедливому розподілі мобілізаційних обов'язків між різними соціальними групами. Це свідчить про те, що забезпечення соціальної справедливості є не лише правовим або політичним завданням, але й важливим чинником зниження конфліктогенних наслідків мобілізації.

У зв'язку з цим доцільним є вдосконалення механізмів громадського контролю за мобілізаційними процедурами, забезпечення максимальної прозорості рішень щодо відстрочок і бронювання, регулярне інформування суспільства про принципи реалізації мобілізаційної політики та створення

ефективних механізмів реагування на випадки можливих порушень. Важливо, щоб громадяни не лише формально володіли інформацією про правила мобілізації, але й були переконані у справедливості та однаковості їх застосування.

Очікуваним результатом реалізації принципу соціальної справедливості має стати підвищення рівня легітимності мобілізаційної політики, зміцнення довіри до державних інституцій та зниження рівня соціальної поляризації. У довгостроковій перспективі це сприятиме формуванню більш стійкої моделі взаємодії між державою та суспільством в умовах війни та зменшенню конфліктогенних наслідків військової мобілізації.

Наступна рекомендація стосується необхідності профілактики соціальної поляризації, яка проявляється не лише у відмінностях поглядів на мобілізацію, але й у формуванні стійких соціальних ярликів та стереотипів. У цифровому середовищі активно використовуються категорії «ухилянт», «патріот», «ТЦК», «цивільний», які поступово виходять за межі описових понять і набувають нормативного та емоційного змісту. Унаслідок цього відбувається символічне розмежування суспільства на групи, яким приписуються певні моральні характеристики, рівень патріотизму або ступінь відповідальності за захист держави.

Особливу небезпеку становить те, що поляризація у цифровому середовищі має тенденцію до самопосилення. Алгоритми соціальних мереж сприяють поширенню емоційно забарвленого контенту, який отримує більшу кількість переглядів, коментарів та поширень. Унаслідок цього користувачі частіше стикаються з повідомленнями, які підтверджують їхні попередні переконання, а альтернативні точки зору сприймаються як ворожі або неприйнятні. Це створює умови для поглиблення суспільних суперечностей та ускладнює формування конструктивного суспільного діалогу.

Значну роль у цьому процесі можуть відігравати засоби масової інформації та цифрові платформи. Вони здатні не лише відтворювати існуючі конфлікти, але й сприяти пошуку компромісів, популяризувати практики суспільної солідарності та формувати більш збалансоване сприйняття мобілізаційної політики. Особливого значення набуває відповідальне використання мови ворожнечі, уникнення необґрунтованих узагальнень та поширення матеріалів, що можуть сприяти стигматизації окремих соціальних груп.

Водночас профілактика соціальної поляризації неможлива без забезпечення принципу соціальної справедливості, прозорості мобілізаційних процедур та відкритості державних інституцій. Лише за умови, коли громадяни сприйматимуть мобілізаційну політику як справедливу та зрозумілу, можна очікувати зниження рівня конфліктності та формування більш конструктивного суспільного діалогу.

Важлива рекомендація стосується забезпечення дотримання прав людини, людської гідності та невідворотності відповідальності під час реалізації мобілізаційних заходів. Результати проведеного контент-аналізу свідчать, що одним із найбільш конфліктогенних аспектів військової мобілізації є суспільне сприйняття дій представників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки. Особливо виразно це проявляється у TikTok, де значна частина відеоматеріалів присвячена конфліктним ситуаціям між працівниками ТЦК та громадянами.

Водночас важливою умовою забезпечення прав людини є принцип невідворотності відповідальності за їх порушення. Будь-які випадки перевищення службових повноважень, застосування фізичного насильства, приниження людської гідності, незаконного обмеження прав громадян або інших неправомірних дій повинні отримувати належну правову оцінку та супроводжуватися ефективним і неупередженим розслідуванням. Відсутність публічного реагування на подібні випадки або сумніви щодо об'єктивності їх

розгляду можуть посилювати недовіру до державних інституцій, формувати відчуття безкарності та сприяти подальшому поширенню конфліктних наративів у суспільстві.

Зазначимо в наступній рекомендації, що забезпечення легітимності мобілізації можливо виключно в контекстах реалізації соціальної справедливості. Результати проведеного дослідження свідчать, що одним із ключових чинників формування конфліктогенних наслідків військової мобілізації є суспільне сприйняття її легітимності. При цьому легітимність мобілізаційної політики визначається не лише її відповідністю чинному законодавству, але й рівнем суспільної довіри, відчуттям соціальної справедливості, прозорістю процедур та переконанням громадян у тому, що мобілізаційні обов'язки й обмеження розподіляються між різними соціальними групами справедливо та на рівних засадах.

Забезпечення легітимності мобілізаційної політики передбачає реальне втілення принципів соціальної справедливості, рівності громадян перед законом, поваги до прав людини та невідворотності відповідальності за їх порушення. Лише за таких умов мобілізація може сприйматися суспільством як необхідний та справедливий механізм забезпечення національної безпеки, а не як джерело соціальної напруженості та конфліктів.

Важливими складовими забезпечення легітимності мобілізаційної політики є гуманізація взаємодії представників державних інституцій із громадянами, підвищення прозорості мобілізаційних процедур, посилення правового захисту, реформування територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, зниження інформаційної паніки у цифровому просторі, профілактика соціальної поляризації, а також безумовне дотримання прав людини під час реалізації мобілізаційних заходів. Саме сукупність цих чинників формує суспільне сприйняття мобілізації як легітимного соціального інституту.

ВИСНОВКИ

У результаті теоретичного аналізу встановлено, що військова мобілізація є складним багатовимірним соціальним явищем, яке виходить за межі суто військового або правового розуміння та потребує комплексного соціологічного осмислення. Узагальнення класичних і сучасних теоретичних підходів дозволило з'ясувати, що конфліктогенний потенціал мобілізації пов'язаний із суперечностями між інтересами держави та окремих соціальних груп, особливостями функціонування владних інституцій, рівнем суспільної довіри та характером соціальної взаємодії в умовах війни. Доведено, що вагоме значення для аналізу мобілізаційних процесів мають конфліктологічні концепції, які розглядають конфлікт як закономірний елемент суспільного розвитку, а також сучасні підходи до вивчення легітимності влади та функціонування державних інституцій. Це дало змогу сформувати теоретичне підґрунтя дослідження та обґрунтувати необхідність вивчення конфліктогенних наслідків мобілізації як важливої соціальної проблеми сучасного українського суспільства.

У ході дослідження уточнено та систематизовано основні поняття, що використовуються для аналізу конфліктогенних наслідків військової мобілізації. Встановлено, що військова мобілізація є не лише механізмом комплектування Збройних Сил, але й важливим соціальним інститутом, який впливає на функціонування суспільства та систему соціальних відносин. Обґрунтовано, що конфліктогенні наслідки мобілізації проявляються у формі соціальної напруженості, поляризації, недовіри до державних інституцій, виникнення конфліктних практик та поширення негативних соціальних наративів. З'ясовано, що особливого значення в сучасному медійному просторі набувають поняття «ухилянт» та «бусифікація», які виступають не лише елементами повсякденного дискурсу, але й інструментами символічного конструювання соціальної реальності та формування суспільних оцінок мобілізаційної політики. Доведено,

що категорії легітимності, соціальної справедливості та довіри є ключовими для розуміння причин виникнення та шляхів подолання конфліктогенних наслідків військової мобілізації.

У дослідженні обґрунтовано доцільність використання комплексного методологічного підходу до вивчення конфліктогенних наслідків військової мобілізації, який поєднує конфліктологічний, інституційний та дискурсивний підходи. Встановлено, що конфліктологічний підхід дозволяє розглядати мобілізацію як сферу потенційного виникнення соціальних суперечностей, пов'язаних із розподілом соціальних обов'язків, владними відносинами та нерівністю доступу до ресурсів. Інституційний підхід дав можливість дослідити мобілізацію як соціальний інститут, ефективність функціонування якого залежить від рівня суспільної довіри, легітимності та відповідності принципам соціальної справедливості. Використання дискурсивного підходу сприяло виявленню особливостей репрезентації мобілізації у медійному просторі, механізмів формування конфліктних наративів та впливу цифрових платформ на суспільне сприйняття мобілізаційних процесів. Поєднання зазначених підходів забезпечило цілісне бачення досліджуваної проблеми та створило методологічне підґрунтя для проведення емпіричного дослідження.

У результаті дослідження встановлено, що військова мобілізація в умовах повномасштабної війни виступає не лише механізмом комплектування Збройних Сил, але й важливим соціальним інститутом, який регулює взаємодію між державою та суспільством. Доведено, що ефективність функціонування цього інституту визначається не тільки його організаційними та правовими механізмами, але й рівнем суспільної довіри, легітимності та сприйняттям громадянами принципів соціальної справедливості. Встановлено, що мобілізаційні процеси супроводжуються складними соціальними трансформаціями, які впливають на систему суспільних відносин, змінюють характер взаємодії між соціальними групами та актуалізують питання рівності

громадян перед законом, дотримання прав людини й відповідальності державних інституцій. Обґрунтовано, що забезпечення прозорості мобілізаційних процедур, поваги до людської гідності та відкритості державних інституцій є важливими умовами підвищення легітимності мобілізаційної політики та зниження її конфліктогенного потенціалу.

У ході дослідження встановлено, що конфліктогенні наслідки військової мобілізації мають комплексний характер і проявляються на соціально-психологічному, поведінковому та інформаційно-комунікативному рівнях. З'ясовано, що до найбільш поширених соціально-психологічних наслідків належать страх, тривожність, недовіра до державних інституцій та зростання соціальної напруженості. Поведінковий вимір конфліктогенності проявляється у виникненні конфліктних практик, протестних настроїв, ухиленні від виконання мобілізаційних обов'язків та загостренні суперечностей між різними соціальними групами. Водночас особливого значення в умовах цифровізації суспільства набувають інформаційно-комунікативні наслідки мобілізації, пов'язані з формуванням конфліктних наративів, поширенням негативних образів державних інституцій, соціальною поляризацією та символічним протиставленням окремих категорій громадян. Доведено, що конфліктогенність мобілізації визначається не лише особливостями мобілізаційної політики як такої, але й суспільним сприйняттям її справедливості, легітимності та способами її репрезентації в медійному просторі. Саме тому зниження конфліктогенного потенціалу мобілізації потребує комплексного підходу, який поєднує вдосконалення державної політики, забезпечення соціальної справедливості, дотримання прав людини та розвиток ефективної комунікації між державою і суспільством.

У результаті дослідження розроблено концептуальну модель аналізу конфліктогенних наслідків військової мобілізації, яка ґрунтується на взаємозв'язку інституційних, соціально-психологічних та інформаційно-

комунікативних чинників. Встановлено, що конфліктогенність мобілізації формується під впливом особливостей функціонування державних інституцій, рівня суспільної довіри, сприйняття соціальної справедливості, емоційних реакцій громадян та специфіки медійної репрезентації мобілізаційних процесів. Обґрунтовано, що ключовими індикаторами конфліктогенних наслідків є страх, тривожність, недовіра до державних інституцій, негативний образ ТЦК, соціальна поляризація, поширення конфліктних наративів та сумніви щодо легітимності мобілізаційної політики. Запропонована концептуальна модель дозволила поєднати теоретичні положення конфліктологічного, інституційного та дискурсивного підходів із емпіричним дослідженням медійної репрезентації мобілізації та створила методологічне підґрунтя для подальшого аналізу конфліктогенних наслідків військової мобілізації в сучасному українському суспільстві.

У ході дослідження розроблено та апробовано методику емпіричного вивчення конфліктогенних наслідків військової мобілізації на основі контент-аналізу медійних матеріалів. Емпіричну базу дослідження склали 60 одиниць аналізу, представлених відеоматеріалами соціальної мережі TikTok та публікаціями онлайн-медіа «Українська правда» і «Дзеркало тижня». Обґрунтовано доцільність використання контент-аналізу як методу, що дозволяє виявити не лише кількісні характеристики медійного контенту, але й особливості формування суспільних уявлень про мобілізацію, її конфліктогенний потенціал та механізми конструювання соціальних смислів. Розроблена кодувальна матриця дала можливість проаналізувати такі категорії, як страх, тривожність, недовіра до державних інституцій, негативний образ ТЦК, соціальна поляризація, легітимність мобілізації, образ «ухилянта» та феномен «бусифікації». Використання комплексної методики забезпечило можливість порівняння різних типів медіа та створило емпіричне підґрунтя для виявлення особливостей репрезентації мобілізаційної тематики в сучасному інформаційному просторі.

У результаті проведеного контент-аналізу встановлено, що репрезентація військової мобілізації суттєво відрізняється залежно від типу медіа. Виявлено, що

TikTok формує переважно конфліктно-емоційну модель репрезентації мобілізації, для якої характерні високий рівень страху, недовіри до державних інституцій, соціальної поляризації та поширення негативного образу ТЦК. Натомість «Українська правда» переважно реалізує проблемно-аналітичний підхід до висвітлення мобілізаційної тематики, акцентуючи увагу на суспільних суперечностях, правових аспектах та інституційних проблемах. Видання «Дзеркало тижня» формує нормативно-правовий та інституційний дискурс мобілізації, у межах якого домінують питання легітимності, національної безпеки та функціонування державних інституцій. Доведено, що конфліктогенність мобілізації визначається не лише особливостями мобілізаційної політики, але й способами її медійної репрезентації, а сучасні цифрові медіа виступають важливим чинником формування суспільних настроїв, довіри до державних інституцій та ставлення громадян до мобілізаційних процесів.

Узагальнення результатів дослідження дозволило розробити комплекс практичних рекомендацій, спрямованих на зниження конфліктогенних наслідків військової мобілізації. Встановлено, що ключовими напрямами державної політики у цій сфері мають стати гуманізація комунікації представників ТЦК із громадянами, підвищення прозорості мобілізаційних процедур, посилення правового захисту населення, реформування мобілізаційних інституцій, забезпечення принципу соціальної справедливості, профілактика соціальної поляризації, дотримання прав людини та невідворотності відповідальності за їх порушення. Доведено, що визначальною умовою зниження конфліктогенності мобілізації є забезпечення її легітимності, яка формується на основі суспільної довіри, справедливості, прозорості та поваги до людської гідності. Таким чином, військова мобілізація в умовах повномасштабної війни повинна розглядатися не лише як військово-організаційний механізм забезпечення обороноздатності держави, але й як складний соціальний інститут, ефективність функціонування якого значною мірою залежить від характеру взаємодії між державою та суспільством, рівня суспільної підтримки та сприйняття мобілізаційної політики як справедливої, легітимної й суспільно необхідної.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Marx K., Engels F. *The German Ideology* [Electronic resource]. Written 1845–1846. First published in full in 1932. Available at: https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/Marx_The_German_Ideology.pdf (accessed: 02.03.2026).

2. Вебер М. Господарство і суспільство: нариси соціології розуміння / пер. з нім. М. Кушніра. Київ : Вид. дім «Всесвіт», 2012. 1112 с.

3. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / пер. з нім. О. Погорілого. Київ : Основи, 1998. 534 с.

4. Майструк Н. О. Формування засад конфліктологічної парадигми в соціології: від класичних концепцій до сучасних інтерпретацій. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2009. № 3. С. 41–46.

5. Кавиліна Г. К. Конфліктологія : навч.-метод. посіб. Одеса : Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського, 2021. 156 с.

6. Dahrendorf R. Class and Class Conflict in Industrial Society. Stanford : Stanford University Press, 1959. 336 p.

7. Tilly C. Coercion, Capital, and European States, AD 990–1990. Oxford : Basil Blackwell, 1990. 269 p.

8. Mann M. The Sources of Social Power. Vol. 2. The Rise of Classes and Nation-States, 1760–1914. Cambridge : Cambridge University Press, 1993. 874 p.

9. Giddens A. The Nation-State and Violence. Vol. 2 of A Contemporary Critique of Historical Materialism. Berkeley : University of California Press, 1985. 399 p.

10. Рущенко І. П. Соціологія на війні. *Український соціологічний журнал*. 2017. № 1–2. С. 43–52.

11. Хобта С. В. Соціологія війни як завдання української соціології. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Соціологічні науки*. 2016. № 5 (302). С. 126–150.

12. Лапан Т., Химович О. Соціальні інстинкти українців: етносоціологія В. Яніва. *Грані*. 2023. Т. 26, № 4. С. 67–76.

13. Злобіна О. Г., Шульга М. О., Бевзенко Л. Д. та ін. Соціальна напруженість у кризовому соціумі: соціально-психологічний аналіз / за наук. ред. О. Г. Злобіної. Київ : Інститут соціології НАН України, 2019. 291 с.

14. Головаха Є., Жуленьова О. Соціальна напруженість і потенціал протесту в українському суспільстві: сучасний стан і динаміка. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін / за ред. В. Ворони, М. Шульги. Київ : Інститут соціології НАН України, 2015. С. 193–202.

15. Климанська Л., Луцишин Г. Парадокси інформаційної демократії. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2023. № 1. С. 142–152.

16. Яровий Д. О. Особливості групової поляризації в дискурсі соціальних медіа. *Проблеми політичної психології*. 2016. Вип. 4 (18). С. 133–142.

17. Закон України Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12 (дата звернення: 30.03.2026).

18. Кримінальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 30.03.2026).

19. Соціологія : підручник / за ред. В. М. Пічі. 5-те вид., стер. Львів : Новий Світ – 2000, 2020. 296 с.

20. Словник сучасних українських неологізмів «Мислово». Слово 2024 року – «бусифікація». URL: https://myslovo.com/?page_id=4634 (дата звернення: 30.04.2026).

21. Російсько-українська гібридна війна: витоки, реалії, перспективи. Київ : Національний університет оборони України імені Івана Черняховського,

2017. URL: https://www.hups.mil.gov.ua/assets/uploads/library/vitchizna/rosiysko-ukrainska-gibridna-viyna.pdf (дата звернення: 30.04.2026).

22. North D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 152 p.

23. Berger P. L., Luckmann T. The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. London : Penguin Books, 1991. 249 p.

24. Фуко М. Археологія знання / пер. з фр. В. Шовкун. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. 326 с.

25. Чайковський Я. Проблема політичного дискурсу в теорії Теуна ван Дейка. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософські науки*. 2007. Вип. 10. С. 306–316.

26. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 30.04.2026).

27. Закон України Про правовий режим воєнного стану. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 30.05.2026).

28. Ляшенко Н. О., Семке Н. М. Соціологія сім'ї : конспект лекцій : у 2 ч. Ч. 1 : Сім'я як соціальний інститут. Харків : НТУ «ХПІ», 2018. 95 с.

29. Яровий Д. О. Особливості групової поляризації в дискурсі соціальних медіа. *Проблеми політичної психології*. 2016. Вип. 4 (18). С. 133–142.

30. Злобіна О. Г. Особистість сьогодні: адаптація до суспільної нестабільності : монографія. Київ : Інститут соціології НАН України, 2018. 450 с.

31. Київський міжнародний інститут соціології. Довіра суспільним інституціям : пресреліз. 2025. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1578&page=5 (дата звернення: 01.04.2026).

32. Соціологія : підручник / за ред. В. М. Пічі. 5-те вид., стер. Львів : Новий Світ – 2000, 2020. 296 с.

33. Berelson B. *Content Analysis in Communication Research*. Glencoe, IL : Free Press, 1952. 220 p.

34. Krippendorff K. Content Analysis: An Introduction to Its Methodology. 4th ed. Thousand Oaks, CA : Sage Publications, 2019. 472 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Частота прояву категорій контент-аналізу у матеріалах TikTok

Категорія	Кількість матеріалів	Частка вибірки (%)
Соціальна поляризація	16	80
Страх	15	75
Недовіра до державних інституцій	14	70
Негативний образ ТЦК	14	70
Агресія	12	60
«Бусифікація»	11	55
Протестні настрої	10	50
Тривожність	9	45
Образ «ухилянта»	8	40
Легітимність мобілізації	4	20
Національна безпека та оборона	3	15

Додаток Б

Частота прояву категорій контент-аналізу у публікаціях «Української правди»

Категорія	Кількість матеріалів	Частка вибірки (%)
Недовіра до державних інституцій	14	70
Соціальна поляризація	13	65
Легітимність мобілізації	12	60
Негативний образ ТЦК	11	55
Страх	9	45
Агресія	6	30
«Бусифікація»	5	25
Тривожність	5	25
Образ «ухилянта»	4	20
Національна безпека та оборона	10	50

Додаток В

Частота прояву категорій контент-аналізу у матеріалах видання «Дзеркало тижня»

Категорія	Кількість матеріалів	Частка вибірки (%)
Легітимність мобілізації	16	80
Національна безпека та оборона	15	75
Недовіра до державних інституцій	8	40
Негативний образ ТЦК	5	25
Соціальна поляризація	2	10
Страх	2	10
Тривожність	1	5
Агресія	0	0
«Бусифікація»	0	0
Образ «ухилянта»	1	5

Додаток Г

Порівняльна характеристика репрезентації військової мобілізації в досліджуваних медіа

Категорія	TikTok	Українська правда	Дзеркало тижня
Страх	Високий	Середній	Низький
Тривожність	Середня	Низька	Низька
Недовіра до інституцій	Висока	Висока	Середня
Агресія	Висока	Низька	Відсутня
Соціальна поляризація	Висока	Висока	Низька
Образ ТЦК	Переважно негативний	Диференційований	Переважно нейтральний
Образ «ухилянта»	Поширений	Обмежений	Майже відсутній
«Бусифікація»	Часто використовується	Епізодично	Не зафіксовано
Легітимність мобілізації	Низька увага	Значна увага	Домінуюча категорія
Національна безпека	Майже не представлена	Представлена	Домінуюча категорія

Моделі репрезентації військової мобілізації в сучасних медіа

Джерело	Модель репрезентації	Основні характеристики
TikTok	Конфліктно-емоційна	Висока емоційність, поляризація, персоналізація, конфліктні наративи
Дзеркало тижня	Нормативно-правова та інституційна	Законодавство, державна політика, національна безпека
Українська правда	Проблемно-аналітична	Суспільні суперечності, інституційні проблеми, публічні дискусії

Аналізовані джерела

1	Адвокат пояснює щодо змін мобілізації з 1 червня. Серйозних інновацій не буде	https://www.tiktok.com/@advokatmendrukh/video/7645695801238228245?_r=1&_t=ZS-96soa4oHuGy
2	Обговорюється ініціатива країн ЄС щодо позбавлення захисту українських чоловіків щоб вони не ховались в ЄС а захищали Україну	https://www.tiktok.com/@vlasina/video/7646484751838088468?_r=1&_t=ZS-96sodrmTEZh
3	Про проект змін згідно яких служити будуть 5 років а потім демобілізація	https://www.tiktok.com/@novyny_kharkiv/video/7646787082693725443?_r=1&_t=ZS-96soiXWfXKW
4	Відео насильницької мобілізації. Чоловік лежить його тягнуть у білий бус	https://www.tiktok.com/@marek.kwiatkowski61/video/7631274177097370913?_r=1&_t=ZS-96solItGuNo
5	Водія витягують з власного авто та несуть в авто тцк	https://www.tiktok.com/@marek.kwiatkowski61/video/7644147748807134496?_r=1&_t=ZS-96sonS8UpjJ
6	Тцк тягне чоловіка а в іншого чоловіка який проходить повз них прискають балончиком в обличча	https://www.tiktok.com/@vaan.dino/video/7611798238223486226?_r=1&_t=ZS-96sopO8rE5F
7	Власта Лазур та Микола Княжицький росказують про зміни які плануються щодо мобілізації. Служба не більше 5 років а потім звільнення.Росказують про зміни які	https://www.tiktok.com/@vlastalazur/video/7646320806397693187?_r=1&_t=ZS-96soshNyazE
8	Про порядок мобілізації з 1 червні без серйозних змін	https://www.tiktok.com/@pav.lenty_81/video/7506469717360626950?_r=1&_t=ZS-96sp2j0wKHN
9	Мешканці села на Волині зірвали роботу ТЦК та напали на їх бус намагались його перекинути	https://www.tiktok.com/@marek.kwiatkowski61/video/7617708685745311009?_r=1&_t=ZS-96sp5H4NINI
10	ТЦК тягне в бус курьєра ГЛОВО а він пручається намагається втекти	https://www.tiktok.com/@marek.kwiatkowski61/video/7500116000818466070?_r=1&_t=ZS-96sqIRYbMJA
11	Водій підбирає хлопця який тікає від поліцейського. Хлопець росказує що перевіряли документи та хотіли його мобілізувати	https://www.tiktok.com/@murzik_oleksandrowycz/video/7637847668076678407?_r=1&_t=ZS-96sqG8LghtM
12	Військовий тцк звинувачує селян що вони били його штакетинами а жінки глузують з нього та кажуть що його комари покусали	https://www.tiktok.com/@marek.kwiatkowski61/video/7542157077523860758?_r=1&_t=ZS-96sq9ivYsGT
13	Поліціянти біля Львова зупинили авто за кермом жінка забрали у неї телефон хочуть мобілізувати її батька	https://www.tiktok.com/@marek.kwiatkowski61/video/7642052833751108897?_r=1&_t=ZS-96sq68yf5CX
14	В Одесі зупинили хлпця та закинули в бус тцк	https://www.tiktok.com/@murzik_oleksandrowycz/video/7622264885791034632?_r=1&_t=ZS-96sq0NyfUCT
15	Тцк та поліція наздогнали хлопця що тикав. Адвокат намагається їм завадити мобілізувати	https://www.tiktok.com/@kolaka707/video/7630427400697859349?_r=1&_t=ZS-96spxgmwQIX

16	Відео каналу Труха де дуже ввічливі військові ТЦК перевіряють чоловіків в МРЕО	https://www.tiktok.com/@loveukraine/video/7583312132398206220?_r=1&_t=ZS-96spj1gI6gX
17	Тцк перевіряють водія іномарки який вийшов з машини з палкою а потім почав тікати як спрінтер дива мобілізації в Луцьку	https://www.tiktok.com/@marek.kwiatkowski61/video/76292532990273979
18	Кривий ріг тцк тягнуть чоловіка в бус під матюки спостерігаючих людей	https://www.tiktok.com/@marek.kwiatkowski61/video/7620364609698024737?_r=1&_t=ZS-96spUK9UXMS
19	Одеса силомиць закинули чоловіка в бус тцк	https://www.tiktok.com/@marek.kwiatkowski61/video/7494960715011312918?_r=1&_t=ZS-96spQhkSdzJ
20	Водій джипа відбивається від тцк та тікає від них на влвсній автівці перед цим протаранивши їх машину	https://www.tiktok.com/@marek.kwiatkowski61/video/7636097434455788833?_r=1&_t=ZS-96spFbO3Thk

20 матеріалів ZN.UA

1. Відстрочка від мобілізації: що потрібно для її отримання. ZN.UA. 16.03.2024. URL: https://zn.ua/ukr/war/vidstrochka-vid-mobilizatsiji-shcho-potribno-dlja-jiji-otrimannja.html

2. Загальна мобілізація: чи треба всім обов'язково проходити ВЛК. ZN.UA. 27.05.2024. URL: https://zn.ua/ukr/war/zahalna-mobilizatsija-chi-treba-vsim-obovjazkovo-prokhoditi-vlk.html

3. Загальна мобілізація: які підстави для відмови у бронюванні. ZN.UA. 23.11.2024. URL: https://zn.ua/ukr/war/zahalna-mobilizatsija-jaki-pidstavi-dlja-vidmovi-u-bronjuvanni.html

4. Відстрочка онлайн: як її оформити через «Резерв+». ZN.UA. 04.02.2025. URL: https://zn.ua/ukr/war/vidstrochka-onlajn-jak-jiji-oformiti-cherez-rezerv.html

5. Загальна мобілізація: що чекає за неявку до ТЦК після отримання повістки. ZN.UA. 14.03.2025. URL: https://zn.ua/ukr/war/zahalna-mobilizatsija-shcho-chekaje-za-nejavku-do-ttsk-pislja-otrimannja-povistki.html

6. Загальна мобілізація: кому треба з'явитися у ТЦК без повістки. ZN.UA. 09.05.2025. URL: https://zn.ua/ukr/war/zahalna-mobilizatsija-komu-treba-zjavitisja-u-ttsk-bez-povistki.html

7. Мобілізація строковиків: чи можуть призвати чоловіка, що звільнився зі служби минулого року. ZN.UA. 11.05.2025. URL: https://zn.ua/ukr/war/mobilizatsija-strokovikiv-chi-mozhut-prizvati-cholovika-shcho-zvilnivsja-zi-sluzhbi-minuloho-roku.html

8. Проходження ВЛК: чи потрібно це робити чоловіку, який має отримати бронь. ZN.UA. 23.05.2025. URL: https://zn.ua/ukr/war/prokhodzhennja-vlk-chi-potribno-tse-robiti-choloviku-jakij-maje-otrimati-bron-.html

9. Не підлягають мобілізації: юристи назвали вісім категорій громадян. ZN.UA. 25.05.2025. URL: https://zn.ua/ukr/war/ne-pidljahajut-mobilizatsiji-juristi-nazvali-visim-katehorij-hromadjan.html

10. Бронювання від мобілізації: чи потрібно проходити ВЛК. ZN.UA. 05.06.2025. URL: https://zn.ua/ukr/war/bronjuvannja-vid-mobilizatsiji-chi-potribno-prokhoditi-vlk.html

11. Відстрочка від мобілізації: чи має на неї право ФОП. ZN.UA. 19.06.2025. URL: https://zn.ua/ukr/war/vidstrochka-vid-mobilizatsiji-chi-maje-na-neji-pravo-fop.html

12. Загальна мобілізація: як перевірити, чи правильно заповнена повістка. ZN.UA. 27.06.2025. URL: https://zn.ua/ukr/war/zahalna-mobilizatsija-jak-pereviriti-chi-pravilno-zapovnena-povistka.html

13. Загальна мобілізація: що означає статус «У розшуку» та як його зняти. ZN.UA. 13.08.2025. URL: https://zn.ua/ukr/war/zahalna-mobilizatsija-shcho-oznachaje-status-u-rozshuku-ta-jak-joho-znjati.html

14. Загальна мобілізація: чи можуть вручити повістку після сплати штрафу. ZN.UA. 18.08.2025. URL: https://zn.ua/ukr/war/zahalna-mobilizatsija-chi-mozhut-vruchiti-povistku-pislja-splati-shtrafu.html

15. Продовження бронювання: чи мають працівники повторно проходити ВЛК. ZN.UA. 11.11.2025. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/prodovzhennja-bronjuvannja-chi-majut-pratsivniki-povtorno-prokhoditi-vlk.html

16. Зміни в облікових даних: чи потрібно про це повідомляти ТЦК. ZN.UA. 15.01.2026. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/zmini-v-oblikovikh-danikh-chi-potribno-pro-tse-povidomljati-ttsk.html

17. Відстрочка від мобілізації: хто може оформити в онлайн-режимі. ZN.UA. 17.01.2026. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/vidstrochka-vid-mobilizatsiji-khto-mozhe-oformiti-v-onlajn-rezhimi.html

18. Військовий облік: хто може затримувати його порушників. ZN.UA. 24.01.2026. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/vijskovij-oblik-khto-mozhe-zatrimuvati-joho-porushnikiv.html

19. ВЛК: чи можна відмовитися від проходження, коли доставили до ТЦК. ZN.UA. 04.02.2026. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/vlk-chi-mozhna-vidmovitisja-vid-prokhodzhennja-koli-dostavili-do-ttsk.html

20. Воєнний стан: чи потрібно йти до ТЦК, щоб оновити ВЛК перед бронюванням. ZN.UA. 13.03.2026. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/vojennij-stan-chi-potribno-jti-do-ttsk-shchob-onoviti-vlk-pered-bronjuvannjam.html

18 матеріалів УП

1. Страшкулич А. Нові правила мобілізації. Що передбачає ухвалений Радою закон. Українська правда. 11.04.2024. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2024/04/11/7450771/

2. Хто і кого. Що відбувається із законом про мобілізацію. Українська правда. 18.01.2024. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2024/01/18/7437724/

3. Оновлений законопроєкт про мобілізацію. Що нового? Українська правда. 01.02.2024. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2024/02/01/7439982/

4. Один воює – четверо працюють. У Зеленського готують економічне бронювання. Українська правда. 14.02.2024. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2024/02/14/7441744/

5. Халілов Р. Необмежено придатні. Як хворих мобілізують до війська після скасування статусу "обмежено придатний". Українська правда. 08.05.2024. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2024/05/08/7454705/

6. "Нам твоє відношення до дупи". Що не так із рекрутингом до ЗСУ. Українська правда. 18.06.2024. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2024/06/18/7461263/

7. Як має відбуватися мобілізація і коли відправляють на службу. Українська правда. Життя. 03.07.2024. URL: https://life.pravda.com.ua/society/yak-maye-vidbuvatisya-mobilizaciya-i-koli-vidpravlyayut-na-sluzhbu-302463/

8. Найголовніше про мобілізацію, військовий облік і відстрочку. Українська правда. Життя. 12.07.2024. URL: https://life.pravda.com.ua/society/naygolovnishe-pro-mobilizaciyu-viyskoviy-oblik-i-vidstrochku-302605/

9. Проц А. Зеленський: Мобілізація йде за планом, але майданчиків для підготовки недостатньо. Українська правда. 15.07.2024. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2024/07/15/7465775/

10. Мобілізація в Україні. Що зміниться з 17 липня і які санкції передбачені для "ухилянтів". Українська правда. 16.07.2024. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2024/07/16/7465831/

11. Чим "хворіє" ВЛК? Що не так в роботі військово-лікарських комісій. Українська правда. 24.07.2024. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2024/07/24/7467106/

12. Українська паперова армія: як Міноборони намагається цифровізувати ВЛК. Українська правда. 12.08.2024. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2024/08/12/7469939/

13. Балачук І., Мусаєва С. Мобілізаційний вік має бути від 20 до 50 років – нардеп-полковник СБУ. Українська правда. 13.08.2024. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2024/08/13/7470164/

14. Війна все спише? Як правоохоронці (не) карають працівників ТЦК за порушення прав людини. Українська правда. 02.09.2024. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2024/09/02/7472979/

15. Дубинянський М. “Могилізація” VS “Бусифікація”. Українська правда. 21.09.2024. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2024/09/21/7476081/

16. Вісімнадцята поправка для ухилянта. Українська правда. 26.10.2024. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2024/10/26/7481422/

17. Відстрочка онлайн або через ТЦК: хто і як може оформити. Українська правда. Життя. 13.11.2024. URL: https://life.pravda.com.ua/society/vidstrochka-onlayn-abo-cherez-tck-hto-i-yak-mozhe-oformiti-304818/

18. Романенко В. Поліція провела 39 обшуків у працівників ТЦК та ВЛК на Харківщині. Українська правда. 27.12.2024. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2024/12/27/7491019/

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Андрющенко Сергій Андрійович, студент IV курсу бакалаврату, денної форми навчання, факультету соціології та управління, спеціальність 054 «Соціологія», адреса електронної пошти andrusenkosergij392@gmail.com:

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Конфліктогенні наслідки військової мобілізації: соціологічний підхід» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/на;
- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
- згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

10.06.2026 С.А. Андрющенко

Науковий керівник,
к.соц.н., доцент кафедри соціології
10.06.2026 О.В. Бондаренко